

RECENZIE

Č Á R S K Ý, V.: *NAHLIADNUTIA DEJINÁM POD SUKŇU*. Praha : Slovensko-český klub, 2003, 95 s.

Pod trochu netradičným názvom (v spracovaní N. Vokušovej, V. Skalského a za spolupráce Dr. V. Čelka a L. Čárskej) sa čitateľskej verejnosti v roku 2003 dostali do rúk spomienky niekdajšieho verejného činiteľa Viktora Čárskeho (1910, Horné Opatovce – 2003, Praha). Spomienky navyše vyšli – čo je potešiteľné a vzhľadom na zvyky Slovákov v Čechách nie práve obvyklé – v slovenčine. Čárskeho meno síce už dnešným generáciám veľa nehovorí, no pred niekoľkými desaťročiami išlo o pomerne významnú osobnosť verejného života na Slovensku. Bol napr. predsedom revolučného Okresného národného výboru v Banskej Bystrici či predsedom Červeného kríža na povstaleckom území, neskôr zakotvil vo vládných sférach hlavného mesta obnovenej ČSR.

Spomienky bývalých účastníkov historických udalostí či prelomov majú – napriek svojej subjektivite a rôznym negatívam – obvykle aj viacero nenahraditeľných predností. Pamätníci v nich neraz napr. zachytávajú množstvo nenápadných detailov a postrehov, ktoré sa do oficiálnych análov svojej doby z najrôznejších príčin nedostali, resp. ich neskôr historická „veda“ obchádzala či podceňovala. Aj z tohto dôvodu si mladý človek zo suchých učebných textov opisovanú dobu nedokáže presnejšie predstaviť. Práve osobné spomienky a svedectvá zvýrazňujú ľudskú stránku dejín. Množstvo takýchto veľmi zaujímavých postrehov na spleť udalostí svojho dlhého a činorodého života uvádza práve Čársky.

Cez priblíženie rodinných pomerov a vôbec životných peripetií si čitateľ môže urobiť istú predstavu o zmýšľaní vtedajších Slovákov a duchu zašlej doby. Tak napr. republika v roku 1918 sa na Pohroní narodila s takou pompou, ako napr. v Prahe 28. októbra. Píše: „*O týchto udalostiach sa ... ľudia, ktorí žili na vidieku, nijako nedozvedeli*“ (s. 15). Citelne sa do ich každodenného života vryli až boje s bolševickými jednotkami na jar 1919, ktoré sa dostali až do Zvolena.

Napokon sa však republika ujala, aj keď k politickému zjednoteniu vonkoncom nedošlo. Zaujímavé sú preto v tejto súvislosti pasáže týkajúce sa politického rozštiepenia súdobej spoločnosti. Objavovali sa rysy ľudáckeho fanatizmu („*moja mama uznávala dvoch bohov: jeden bol na nebi a druhý – zosobnený v Andrejovi Hlinkovi*“ – „*na zemi*“ – s. 56) či naopak, červeného fanatizmu, ešte zarytejšieho. Tento sa nevyhol ani rodine Čárskych. Jeden z Viktorových bratrancov sa napr. vybral budovať „raj na zemi“ až do Kirgizska. Keď sa po čase na Slovensko vrátil k rodine, pre svoj nekritický obdiv ZSSR sa dostal do konfliktu s príbuznými a vynadajúc týmto do buržujov predčasne „*odfrčal do svojho bolševického raja*“ (s. 12).

Dramatické boli aj jesenné dni roka 1938. Najprv surové vyhánanie Slovákov z maďarského pohraničia, potom perzekúcia Židov. Čársky v tom čase sedel v kresle okresného náčelníka v Nitre, takže mal možnosť byť uprostred tohto búrlivého diania. Práve tu sa začali jeho prvé konflikty s niektorými miestnymi gardistami, ktorí si doslova uzurpovali moc v meste. Novú moc hlučne reprezentovali najmä dvaja miestni veľikáši – Višňovský a Kasanický, vyhrážajúci sa zastrelením každému, kto mal iný názor, než oni (s. 31). Protagonisti nastupujúcej ľudáckej diktatúry sa dokázali vyvíšiť najmä na chudobných Židoch, ktorí boli na slovensko-maďarské pohraničie na Tisov príkaz násilne zväzaní z celého Slovenska a tu ponechaní napospas osudu. Návrat späť im bol pod hrozbou trestu smrti zakázaný (s. 32). Aj keď celá akcia nakoniec

Vojenská história

skrachovala, negatívne dojmy z „usmievavého Slovenska“ ostali. Skúsenosť s namysleným nitrianskym županom Hašíkom – neskorším ministrom národnej obrany – ho v tomto len utvrdila.

Po medziprestávkach na Okresnom úrade v Levoči a v Piešťanoch zakotvuje Čársky na Župnom úrade v Banskej Bystrici, kde nerušene prežil nasledujúce roky ľudáckej totality, ako aj búrlivé povstalecké obdobie.

Situácia v povojnových Košiciach jednoznačne predznamenávala neskorší československý vývoj: Tam, kam vkročili Sovieti, bola likvidácia zvyškov slobody a demokracie len otázkou krátko času. Mesto bolo plné NKVD-istov, ktorí tu demonštrovali svoju silu. Miestni ľudia sa ich priam desili. „*Vanula z toho zimomravá hrôza. Tak nejako nás desilo, že táto robustná sila môže ľubovoľne zašliapnúť každý demokratický pojem, ktorý by sa mu postavil do cesty*“ (s. 53).

Mimochodom, Čársky pri Košiciach poznamenáva ešte jednu komickú príhodu: Len vďaka Cigánom pozvázaným zo širokého okolia mesta na nákladných autách mohli komunisti zorganizovať „slávnostný“ prvomájový sprievod na jar 1945 (s. 53).

V Brne bol zase svedkom iného symptomatického javu vtedajšej českej spoločnosti – brutálneho násillia na Nemcoch. „*Videli sme, že cez hlavné ulice hnali transport Nemcov, väčšinou starých, zjavne nemohúcich ľudí, do ktorých naši ľudia kopali a pľuli po nich*“ (s. 54).

Od roku 1946 pracoval na pražskom ministerstve unifikácie, kde sa stal jeho prezidiálnym šéfom a neskôr v rôznych iných socialistických podnikoch.

U Čárskeho treba objektívne oceniť aj to, že sa odvážil hovoriť aj o tých veciach, ktoré nie je ani dnes príliš žiaduce spomínať. Historikmi oslavovanú *Vianočnú dohodu* realisticky hodnotí z hľadiska jej signatárov ako nereprezentatívnu (s. 37). Aj keď len veľmi mierne, ale predsa si dovoľil kritizovať falošných partizánov-banditov, ktorí namiesto toho, aby sa zúčastňovali bojov, okrádali ľudí (s. 45-47). Ešte odvážnejší je však jeho výrok ohľadne činnosti Židov v tomto čase, ktorý by inému autorovi nepochybne vyniesol obvinenia z antisemitizmu. V Bystrici sa totiž v dňoch cez Povstanie objavilo množstvo židovských rodín, ktoré vykupovali v meste nedostatkové potraviny, čím si proti sebe búrili obyvateľstvo. Avšak, „*keď vojenské veliteľstvo vyzývalo občanov, aby kopali obranné zákopy okolo Bystrice, tak sa týchto nezúčastňovali*“ (s. 47). Na počudovanie mnohých čitateľov však tento jeho postreh korešpondoval so zistením náčelníka štábu povstaleckej armády, neskoršieho generála Júliusa Noska, ktorý v rozkaze z 18. októbra 1944 takisto kritizoval Židov za ich slabú účasť v národnooslobodzovacej vojne. „*Aktívna účasť Židov v prvých líniiach je mizivá a nezodpovedá vôbec ich počtu v armáde. Zato sú v hojnom počte zastúpení v miestach pohodlnejších a bezpečnejších.*“

Cennými sú aj informácie o povahových črtách mnohých verejných osobností tohto obdobia (G. Husák, J. Šujan, V. Šrobár a i.). Len tak mimochodom spomína na dôležitú epizódku z obdobia okupácie v jeseni 1944, keď mu „fašistický“ minister a „sukničkář“ Mach zachránil v poslednom momente život, keď mu vybavil prevoz z bystrického väzenia do Bratislavy (s. 49). Tento postoj ministra Macha ostro kontrastoval nielen so známym cynizmom Husáka, ktorý dokázal zaprieť aj svojich najbližších priateľov, ale na veľké počudovanie aj samotného banskobystrického biskupa Škrábika. Ten totiž odmietol akúkoľvek intervenciu za Čárskeho u prezidenta, keď tomuto hrozila smrť, s odôvodnením, že síce „*bol dobrý Slováč, ale zlý katolíč*“ (s. 62). Možno sa potom čudovať biskupom, že v čase najväčšieho protizidovského štvania a deportácií neintervenovali za týchto „bohovahov“?

Čárskeho spomienky sú svedectvom človeka reprezentujúceho pozitívny vzťah k Prahe a k československej idei vôbec. Jeho osobné životné skúsenosti, ktoré mal – zväčša pozitívne s Čechmi a zväčša negatívne s predstaviteľmi ľudákmi – ho priviedli do tábora povstalcov, ktorí horlilili za ČSR. Toto jeho politické presvedčenie – spolu so stratou náboženskej viery,

(ktorú u nebo paradoxne zapríčinil ešte katolícky katechéta na gymnáziu), ho zákonite priviedli do tábora revolúcie. Neskorší pobyt v Prahe tieto jeho životné tendencie nepochybne len podporil.

Vcelku by však Čárskeho životný príbeh mohol slúžiť ako typický prípad slovenského úradníka: Najprv slúži Benešovmu režimu, potom sa prispôbii Tisovmu – ktorý mu, mimochodom, nijako neublízuje – a on ho necháva tiež na pokoji. Keď však nastal povstalecký frmol, aktívne sa doň zapája. Režimu obnovenej ČSR slúžil rovnako dobre, ako aj poslednému – komunistickému. Slovenský byrokrat tak bez väčších problémov „preplával“ cez všetky antagonistické režimy, aké sa v 20. storočí vôbec vyskytli. Podtitul jeho celoživotných spomienok by teda mohol napr. znieť: „Ako som slúžil benešovcom, ľudákom, povstalcem, demokratom a nakoniec komunistom, ktorí demokratov a demokraciu zlikvidovali.“

Práve to je však na strane druhej dôvodom istej rozpornosti osôb, verne slúžiacich všetkým režimom. Čitateľ si totiž môže nevdojak položiť viacero otázok. Napr.: Kde sú hranice integrity osobnosti, vlastného vnútorného presvedčenia, svedomia, morálky, vlastenectva a kde už začína kolaborácia s totalitným režimom (režimami?). Takéto otázky možno aplikovať aj na Čárskeho. Hoci sa pokladal za demokrata telom aj dušou, tomuto zločinnému systému fakticky slúžil aj po februári 1948, keď bolo už aj poslednému sedliakovi v Sninských Hámroch jasné, kto uchopil „vedúcu úlohu v štáte a spoločnosti“. Už po komunistickom prevrate vítal ako svojho nového šéfa na ministerstve „solídneho človeka“, Vavra Šrobára (s. 63), ktorý si túto trafiku vyslúžil za svoj servilný postoj k československým komunistom. Aj keď do partaje priamo nevstúpil, sám píše, že po „víťaznom februári“ bol „plne zamestnaný budovaním ministerstva“ (s. 65).

V čase, keď boli nielen jeho bývalí funkcionári súkmeňovci z Demokratickej strany, ale aj stovky iných vlastencov, poctivých účastníkov SNP, totálne rozohnaní, pozatváraní či v lepšom prípade v emigrácii alebo pri lopate, on „spolupracuje“ práve s tým režimom, ktorý zlikvidoval nielen Demokratickú stranu, ale demokraciu a slobodu ako takú. Najprv sa držal vo vládných špičkách, neskôr pôsobil v „druhej či tretej lige“ (mocipáni ho napr. začas preradili do kuriózneho štátneho podniku na združenie cirkusov), avšak každopádne proti režimu nijako nevystupoval. V roku 1953, v čase vrcholiaceho stalinizmu prechádza pracovať do novo sa rodiacej čs. televízie. Na poste prvého ekonóma pomáha budovať inštitúciu, ktorá bola hlásnou trúbou komunistickej propagandy. Najväčším príkorím, ktoré mu v týchto rokoch komunisti spôsobili, bola jedna domová kontrola a zavesenie transparentov na okná, takže „sa nedalo ani okná otvárať ani vetrať“ (s. 78). A dodajme – režim ho za jeho lojalitu nechal na pokoji. Nebyť krátkeho zakopnutia s osemmesačnou vyšetřovacou väzbou v roku 1956 (ktorá mimochodom nemala nijakú drastickú formu), iste by sa mu splnila pôvodná predstava o pokojnom a zaslúženom dôchodku v štáte, ktorý podľa vzoru nedotknuteľného ZSSR rovnako úspešne budoval raj na zemi (s. 73). Bez tohto incidentu by vlastne Čársky nemohol na komunistov povedať jediné krivé slovo – veď ho nechali pokojne pôsobiť ako „odborníka – nestraníka“. Že tisíce iných nestraníkov, najmä z radov roľníkov, cirkevných predstaviteľov, inteligencie, bývalých ľudákov, ale aj povstaleckých veliteľov, ktorí trčali vo väzeniach aj po odmäku v 60. rokoch, už takéto možnosti nemali, ba mali zničené zdravie a životy do smrti, je asi vedľajšie. V čase, keď rodiny emigrantov nemohli ani len korešpondovať so svojimi najbližšími v „kapitalistickej cudzine“, jemu komunisti povolili brázdenie po Amerike, Afrike či Ázii... (s. 75).

Práve preto sa možno pýtať, či bol naozaj takým „demokratom a humanistom“, za akého sa nepochybne sám pokladal. Čársky totiž nenasledoval ani Letricha do exilu, ani Ursínyho do väzenia a ani tým najmenším spôsobom neprotestoval proti neľudskostiam komunistického režimu, ktorý páchal zločiny o.i. práve aj na jeho bývalých partajníkoch. Jeho však takmer žiadne perzekúcie nezasiahli. Prečo? Nebude to tým, že sa vydal na podobnú dráhu ako ním obdivovaný a „skvelý“ Vavra Šrobár, ktorý sa pokladal za nenahraditeľného, nielen ako

Vojenská história

78-ročný stavec v čase Povstania, ale aj o štyri roky po bolševickom puči? Zodpovedanie takýchto a iných podobných otázok visí na pleciah každého kritického čitateľa spomienkovej literatúry. A práve to je jedna z odvrátených stránok nielen tohto druhu literatúry, ale aj hodnotenia historických osobností Slovenska vôbec. Nekritické hodnotenie svojej úlohy a vlastných skutkov, orientácia na vyzdvihovanie vlastných činov, videnie zašlého sveta a jeho diania len cez úzky osobný priezor, môže históriu, ktorá sa snaží o objektivitu trocha skresľovať.

Čo dodať na záver? Publikovanie týchto a podobných spomienok niekdajších verejných činiteľov 1. ČSR, slovenského štátu či komunistickej ČSR nemožno hodnotiť inak, než vysoko pozitívne. A to nielen preto, že z vlastnej viacročnej skúsenosti veľmi dobre viem, koľko námahy, času i prostriedkov stojí získanie a redakčná úprava podobného historického materiálu, ale najmä preto, že s každým pamätníkom, ktorý svoje svedectvo nedá na papier, odchádzajú aj samotné dejiny, ktoré on spoluvytváral.

Martin Lacko

L A C K O, M. (ed.): *SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939 – 1945 OČAMI MLADÝCH HISTORIKOV II* : Zborník príspevkov z druhého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava Lúka 9. – 10. apríla 2003. Bratislava : Merkury, 2003, 322 s.

Výsledkom uskutočneného druhého ročníka seminára *Slovenská republika očami mladých historikov*, ktorý sa konal v apríli 2003 v Lúke pri Piešťanoch, je rovnomenný zborník, zostavený odborným asistentom Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Martinom Lackom. Oproti zborníku z prvého ročníka, na ktorý voľne nadväzuje, možno konštatovať rozšírenie ako z hľadiska kvantity, tak aj tematického rozsahu.

Čo spája autorov príspevkov, je predovšetkým ich mladý vek (najstarší sa narodili v roku 1973) a s tým spojená predpokladaná vyššia odolnosť voči najrôznejším mýtom, klíšé a stereotypom, ktorými je výklad slovenských dejín poprepletaný a ktoré poznačujú, žiaľ, aj historiografiu po roku 1989. Azda dvojnásobne to platí pre obdobie Slovenskej republiky 1939 – 1945. Mýty a legendy sú totiž organickou súčasťou národnej kultúry. Problém však nastáva, ak sa udomácnia tam, kde z hľadiska svojho poslania nepatria – v historiografii. Ide o skutočnosť, ktorú si editor zborníka jasne uvedomuje a otvorene ju pomenúva v úvode publikácie. Ako upozorňuje, prekonané hodnotenia z komunistickej éry a „desaťročiami overené tvrdenia“ sa s kozmetickými úpravami dostávajú aj do moderných učebníc, kroník a encyklopédií, z ktorých následne čerpajú pedagógovia i študenti vysokých škôl.

Autori príspevkov v zborníku nemali nereálne ambície tento stav zásadne zmeniť, pokúsili sa ale, podľa Lackových slov, o „skromný začiatok, o akési naskočenie na túto cestu“. Treba tiež povedať, že zďaleka nie všetky štúdie si položili cieľ rozbíjať mýty, či prísť s nejakým novátorským pohľadom. Prínos mnohých je skôr v rozšírení dnes už existujúceho poznania historických faktov. V publikácii nachádzame príspevky rozličnej kvality, ktoré zároveň prinášajú širokú škálu pohľadov, svedčiacu o pluralite semináru, aká, žiaľ, ešte ani dnes nie je na Slovensku úplnou samozrejmosťou.

Široký je i rozsah tém, ktoré autori pre zborník spracovali. Miesto v ňom našli pohľady na politický vývoj na Slovensku, zahraničné vzťahy, pohľad na Slovensko z vonku, hospodárske otázky či pohľad na dejinnosprávny vývoj. Celkom pochopiteľne je široká pozornosť venovaná vojenským dejinám. Zborník vyšiel vlastným nákladom organizátora konferencie, ktorý, bohužiaľ, našiel len minimum pochopenia pre svoje aktivity svojej domovskej organizácie – Filozofickej fakulty UCM v Trnave. Táto skutočnosť sa nepriaznivo odrazila na technickej

kvalite publikácie a negatívne ovplyvnila aj jej dostupnosť pre verejnosť. Nepriaznivé dôsledky pre zborník malo aj rozhodnutie ponechať jazykovú stránku príspevkov na autorov. Treba povedať, že u viacerých z nich táto neočakávaná úloha vysoko presahovala ich schopnosti.

Hoci teda recenzovaný zborník nie je nijakým povzbudivým činom v dejinách slovenskej knižnej kultúry, jeho odborný význam nemožno opomenúť. Sľubne vyznieva už prvá štúdia, v ktorej sa Igor Baka pokúsil načrtnúť vývoj Hlinkovej slovenskej ľudovej strany od nástupu k moci po vyhlásení slovenskej autonómie v októbri 1938 po salzburské rokovania v lete 1940. Zatiaľ čo v prípade obdobia autonómie (október 1938 – marec 1939) sa Baka v zásade obmedzil len na sumár už známych faktov, o situácii HSĽS po vzniku Slovenského štátu v marci 1939 poskytol inšpiratívnu analýzu. Pomerne široký záber skúmanej problematiky preklenul kvalitným faktografickým výkladom zameraným na pôsobenie HSĽS vo verejnom živote Slovenskej republiky a spôsob realizácie jej politiky prostredníctvom štátneho systému SR. Venuje sa aj vývoju organizačnej štruktúry strany, jej úlohám v jednotlivých oblastiach života a vzťahom s inými inštitúciami.

Medzi zaujímavé príspevky zborníka možno zaradiť aj nasledujúcu štúdiu, v ktorej sa Ondrej Podolec venuje činnosti a postaveniu Snemu Slovenskej republiky v prvej etape štátnej samostatnosti, t. j. od marca 1939 do salzburského diktátu v júli 1940. Autor výstižne označil za iróniu dejín skutočnosť, že prvý parlament v slovenskej histórii vznikol ako jeden zo základných atribútov štátnosti práve v čase postupnej likvidácie inštitútov demokratického pluralizmu. Podolec sa v prehľadnej podobe pristavil pri širokej škále problémov, súvisiacich s miestom slovenského snemu v skúmanom období.

Pavol Tišliar si všima problematiku slovenského štátu z hľadiska dejín správy na základe preštudovania úctyhodného množstva archívnych prameňov. Pritom sa zameril na vybrané pobočky štátnych archívov a štúdium materiálov zdola, analyzuje organizovanie a fungovanie štátnej správy na viacerých úrovniach od najnižšieho článku, ktorým boli notárske úrady, cez okresné až po župné orgány. Nový systém sa začal vytvárať na pozadí zmien slovenských hraníc v rokoch 1938 – 1939 a priniesol napokon so sebou likvidáciu obecnej a okresnej samosprávy a obnovenie župného zriadenia. V štúdiu analyzuje aj fungovanie žandárstva a polície.

Prvý z dvojice poľských autorov, ktorých príspevky publikácia obsahuje, Dariusz Dąbrowski, sa zaoberá otázkou Slovenska v poľskej politike v zlomových obdobiach rokov 1938 – 1939. Sústredil sa hlavne na niektoré aspekty poľskej diverzie na Slovensku v tomto období. Témou štúdie Miroslava Michela je vznik slovenského vyslanectva v Chorvátsku a činnosť Karola Murgaša, chargé d'affaires v Záhrebe v roku 1941. Michela sa v tomto faktografickom príspevku venoval širokému okruhu otázok súvisiacich s problematikou. Okrem pôsobenia svojráznej postavy slovenskej politiky, K. Murgaša, v Chorvátsku analyzuje fungovanie vyslanectva a zvlášť administratívne, politické, hospodárske, ako aj kultúrne aspekty.

Poľský autor Mateusz Gniazdowski sa zameril na otázku poľských utečencov v Maďarsku počas druhej svetovej vojny. Tisíce poľských vojakov prešli po prepadaní krajiny Nemeckom a Sovietskym zväzom do Maďarska. Z nich sa venuje autor predovšetkým tým, ktorí boli umiestnení na území južného Slovenska. Nemecký autor Martin Zückert ponúkol svojím textom niekoľko poznámok na margo obrazu Slovenska v publikáciách národnosocialistického Nemecka. Z tohto ohľadu znamenalo vytvorenie samostatného slovenského štátu určitý zlom, keďže do tohto času sa nemecké publikácie zaoberali Slovenskom zriedka, a ani nemecká zahraničná politika Slovensko nevnímala, alebo vnímala len skreslene (s výnimkou nemeckého obyvateľstva na Slovensku). Autor čerpal predovšetkým z novín *Völkischer Beobachter* a *Die Wehrmacht* a dobových kníh. Položil si vo svojom príspevku niekoľko ambiciózných úloh a otázok, ktoré sa mu, žiaľ, v nedlhom texte nepodarilo podrobnejšie rozriešiť a v širšom rozsahu zodpovedať. Napriek tomu ide o zaujímavý príspevok do diskusie o tejto téme.

Vojenská história

Štúdia Márie Ševčíkovej *Povstalecká Slovenská národná rada*, so skromným podtitulom *Na okraj problematiky*, patrí nepochybne k najpodnetnejším príspevkom. Autorka sa v ňom odhodlala vysporiadať s mýtmi, ktoré sa vytvorili okolo činnosti Slovenskej národnej rady počas komunistického režimu a majú, žiaľ, tuhý koreň. Analyzuje vytváranie a personálne zloženie ilegálnej SNR, ktorá viac než reprezentatčnou predstaviteľkou príprav Povstania bola skupinou ľudí zloženou rozličnými zhodami okolností, pre ktorú bolo príznačné taktizovanie zo všetkých strán, osobné animozity, politické frustrácie a rodinkárstvo. Ani text *Vianočnej dohody* nehodnotí autorka ako dokument, ktorý by široko zjednocoval činnosť odbojových činiteľov a konštatuje, že ilegálna SNR nedosiahla vedúce postavenie medzi odbojovými a opozičnými skupinami a nezjednotila odboj na Slovensku.

Rozsiahly príspevok Pavla Mičianika sa zamerá na vstup Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu. Analyzoval situáciu na Slovensku v predvečer vypuknutia vojny a venoval sa postaveniu Slovenska v sovietskej stratégii a okolnostiam zapojenia sa Slovenska do vojny. Aj príspevok Borisa Súdneho sa zaoberá vojenskou problematikou. Detailne rozoberá dva úlety slovenských letcov v rokoch 1939 a 1941. Prvý uskutočnili v Nitre vojaci prezenčnej služby Pavel Rajták a Jozef Krolák. Neúspešný pokus dostať sa lietadlom do Poľska skončil pre druhého z nich tragicky. Úspechom neskončil ani úlet Petra Horvátha z letiska v Spišskej Novej Vsi a jeho aktérovi, po tom, ako prežil haváriu, vyniesol trest doživotného žalára.

Nasledujúce dve štúdiá sa opäť venujú otázke slovenského pôsobenia na východnom fronte. Viliam Štibraný sa v príspevku s názvom *Boj o kótu 260* zaoberá slovenskou Rýchlou divíziou na Kaukaze v auguste a septembri 1942 a až s detailnou precíznosťou sleduje prebiehajúce boje. Problematikou slovenskej armády v ZSSR sa zaoberá aj štúdiá Martina Lacka. Vo fundovanom príspevku, založenom nielen na archívnom výskume a odbornej literatúre, ale aj spomienkach účastníkov udalostí, zásadne odmietol jeden z desaťročia prežívajúcich mýtov hovoriaci o dobrovoľnom prechode príslušníkov prvej pešej divízie na stranu Červenej armády pri Kachovke v októbri 1943. Sám Lacko si uvedomuje, že naprávať pokrivený obraz slovenských dejín bude neľahká úloha, keďže deformácie boli síce výsledkom úmyselného skresľovania reality komunistickou historiografiou, nápravu však, žiaľ, nepriniesli ani historici po roku 1989.

Postavením Tatra banky v procese koncentrácie bánk na Slovensku vo vojnovom období sa vo svojej štúdií, jedinej na hospodársku tému, zaoberá Jozef Ryník. Úvahy z jesene 1938 o tom, ako uskutočňovať bankovú koncentráciu získali konkrétnejšie kontúry po vzniku slovenského štátu. Stav, v ktorom sa v tom čase Tatra banka nachádzala, vzbudzoval skôr pesimistické očakávania. Ryník na základe archívnych materiálov ministerstva financií a Tatra banky plasticky vykreslil koncepcie ďalšieho postavenia banky a jej úlohu počas koncentrácie. Nestala sa koncentračným bodom a bola určená na splnutie. Ryník si všima charakter procesu rýchlej premeny štatútu Tatra banky z banky určenej na splnutie na banku tvoriacu centrum koncentrácie.

Riešením židovskej otázky v Trnave sa v svojej štúdií zaoberá Jana Martauzová. Zobrala si za cieľ aspoň čiastočne prispieť k objasneniu problému protižidovských perzekúcií z regionálneho hľadiska. Sleduje túto problematiku od prvých výtržností voči obchodníkom v roku 1938 a podpaľovania synagóg, cez proces arizácie až po drastické deportácie do koncentračných táborov.

Posledná štúdiá v zborníku pochádza z pera Radoslava Repu a rozoberá jednu z epizód poslednej fázy druhej svetovej vojny, ktorou bolo ozbrojené stretnutie v Prietrži v senickom regióne vo februári 1945. Ozbrojený konflikt medzi partizánskou skupinkou a príslušníkmi POHG by sa dal najskôr charakterizovať ako nezmyselný bratovražedný boj. Na aktérov podobných udalostí sa autor pozrel z iného pohľadu, než je bežné. Ako na ľudí, ktorí skôr ako pre vznešené ideály vzali do ruky zbraň, aby chránili svoj život, majetok, rodinu. Incident v Prietrži mal sám o sebe len okrajový význam, podobné udalosti dokresľujúce kolorit tohto kontroverzného obdobia našich dejín však rozhodne treba zdokumentovať. Pretože, ako autor

výstižne poznamenal na záver, skôr ako vymizne posledný pamätník, treba sa zamyslieť nad faktom, že každá minca má dve strany a násilie plodí len ďalšie násilie.

Zborník *Slovenská republika očami mladých historikov II.* nadviazal na tradíciu založenú prvým zväzkom z roku 2002. Dnes už možno povedať, že myšlienka organizátora konferencií, vďaka ktorého nevšednému entuziazmu oba zborníky vyšli, padla na úrodnú pôdu. Dokladom toho je uskutočnený úspešný tretí ročník seminára i snaha pokračovať v novej podobe v príprave takýchto podujatí v budúcnosti.

Ivan A. Petranský

M A S L O V, A. A.: *ZAJATÍ SOVĚTŠTÍ GENERÁLOVÉ (OSUD SOVĚTSKÝCH GENERÁLŮ ZAJATÝCH NĚMCI V LETECH 1941 – 1945)*. Praha : BB/art s.r.o., 2004, 351 s. (prel.: Vladimír Fuksa).

Na slovenský knižný trh sa po dlhom čase dostala kvalitná kniha z pera ruského historika, ktorá mapuje i v ruskej spoločnosti donedávna tabuizovanú problematiku z obdobia druhej svetovej vojny. V rokoch 1941 – 1945 zajali nemecké vojská vyše 6,2 milióna vojakov a dôstojníkov Červenej armády, ktorí sa do zajatia dostali väčšinou v dôsledku hrubých strategických chýb sovietskeho velenia v rokoch 1941 –1942. Napriek tomu Stalin ešte v priebehu vojny vyhlásil týchto mužov za zbabelcov a zradcov Sovietskeho zväzu. Jednotky Červenej armády (ČA) preto vo výkazoch vlastných strát kategóriu „zajatý“ ani neuvádzali. Sovietski zajatci tak už v priebehu vojny pre vlastné vedenie a vlastnú armádu vôbec neexistovali! Všetci, ktorí neboli zabití alebo zranení, boli považovaní za „nezvestných“. Sovietski zajatci, ktorí prežili hrôzy nemeckých zajateckých táborov a dožili sa oslobodenia, boli na Stalinov rozkaz poslaní rovno do sibírskych gulagov alebo priamo na popravisiko. Ich tragický osud bol až do rozpadu Sovietskeho zväzu prísny tabu. Ruská spoločnosť sa s touto problematikou postupne vyrovnáva až v posledných rokoch. Tento proces ešte stále nie je ukončený. Svedčí o tom aj skutočnosť, že kniha A. A. Maslova bola publikovaná vo Veľkej Británii. Slovenský čitateľ ju dostáva do rúk, ako inak, zasa len v českom preklade.

A. A. Maslov patrí k novej generácii ruských historikov, ktorí sa snažia nezaujato a bez ideologických predsudkov osvetliť doposiaľ tabuizované témy ruskej histórie 20. storočia. Vo svojej práci sa zameril na osudy 77 sovietskych generálov, ktorých počas vojny zajali Nemci. Hoci to bol len zlomok z celkového počtu sovietskych vojnových zajatcov, ich osudy sú charakteristické aj pre väčšinu ostatných zajatcov. Potrebu raz a navždy objasniť osudy týchto generálov nastolil v marci 1987 „významný sovietsky historik a jeden z otcov sovietskej historickej vedy“ profesor A. M. Samsonov. „Sovietska historiografia celých päťdesiat rokov skrátka ignorovala a nebola teda schopná oceniť osud vojakov Červenej armády, zajatých počas vojny“. O okolnostiach zajatia sovietskych generálov a o ich osudoch napísali oficiálni sovietski historici „málo alebo nič“. Autor sa svojou prácou snaží vyplniť práve túto bolestivú medzeru ruskej histórie.

Kniha je prehľadne rozdelená na päť častí a tri dodatky. Prvá časť má názov *Sovietski generáli, ktorí zomreli vo fašistickom zajatí*. V krátkosti opisuje kariéru a okolnosti zajatia 15 sovietskych generálov v roku 1941 a 6 generálov v roku 1942, ktorí zomreli v nemeckom zajatí. Autor upozorňuje, že Hlavná kádrová správa ČA a sovietske vedenie „o osude generálov z tejto skupiny nevedeli vlastne nič“. Jednotlivé kapitoly tejto časti prinášajú stručné profesné životopisy generálov, chronologicky zoradené podľa času a miesta ich zajatia. V záverečnej kapitole je na základe svedectiev spoluväzňov zrekonštruovaný pobyt a smrť týchto generálov

Vojenská história

v nemeckom zajatí. Druhá časť knihy nesie názov *Stalin im odpustil: Sovietski generáli, ktorí prežili zajatia a boli rehabilitovaní*. Opäť v jednotlivých kapitolách chronologicky mapuje osudy 17 generálov zajatých v roku 1941, 5 zajatých v roku 1942 a 5 zajatých v rokoch 1943 – 1944, ktorí boli po návrate zo zajatia rehabilitovaní. Títo generáli neboli po vojne prenasledovaní alebo zastrelení iba preto, lebo „Berijovi a Abakumovovi lokaji jednoducho nedokázali získať alebo podvrhnúť dostatok materiálov, ktorými by mohli generálov kompromitovať a následne usvedčiť. Je ale jasné, že sa o to veľmi snažili“ (s. 63). Na záver tejto časti sú zaradené podmienky v nemeckom zajatí, okolnosti úteku troch sovietskych generálov zo zajatia, oslobodenie, povojnový osud oslobodených generálov (teda ich vyšetrovanie) a návrat niektorých z nich do služby v armáde po rehabilitácii.

Tretia časť je výstižne pomenovaná *Súdení za vlastizradu: Sovietski generáli potrestaní po návrate z nemeckého zajatia*. Je to „najtragickjšia kapitola ságy“ o zajatých sovietskych generáloch. „Prežili ten najbrutálnejší režim v zajatí, potom museli znovu trpieť zlým zaobchádzaním, pohrdaním, perzekúciou, a nakoniec boli zavraždení štátom, ktorému slúžili. Oveľa horšie však je, že väčšinu generálov čakal tento osud napriek tomu, že svojim politickým pánom slúžili verne.“ Ich tragické osudy desiatky rokov „nepoznala nielen verejnosť, ale ani kádrové orgány sovietskeho ministerstva obrany“. V kapitole *Nespravodlivo odsúdení* sú zachytené tragické osudy 14 generálov odsúdených po vojne sovietskou justíciou, väčšinou na trest smrti. Kapitola *Vlasovovi generáli* zachytáva osudy 5 zajatých sovietskych generálov, ktorí dobrovoľne vstúpili do služieb Wehrmachtu a podieľali sa na budovaní protikomunistickej Ruskej oslobodzovacej armády. Títo boli 1. augusta 1946 odsúdení za vlastizradu na trest smrti povrazom. Všetci boli popravení. Štvrtá časť *Bolí takí generáli: Záhadné osudy generálov Červenej armády...* podrobne opisuje osudy troch generálov, ktoré dodnes nie sú vyjasnené. Dvaja z nich sa dali do služieb nemeckej rozvedky a armády. Stopy všetkých troch však krátko pred koncom vojny zmizli a ani kolektívnou snahou sovietskych spravodajských služieb (KGB, GRU a SMERŠ) sa nepodarilo zistiť čo sa s nimi vlastne stalo.

Piata časť *Útrapy sa ich dotkli* tiež zachytáva osudy 9 generálov, ktoré nespádajú do žiadnej z predchádzajúcich kategórií. „Niektorí z nich prežili v zajatí len veľmi krátku dobu, ostatní zasa patria do ďalšej kategórie strát – medzi tých, ktorí sa stali obeťou nepriateľských zbraní pri bojových operáciách na fronte“. Niektorí ušli zo zajatia a dorazili k vlastným jednotkám, niektorí bojovali spolu s partizánmi a dvaja generáli prežili niekoľko pokojných rokov na územiach okupovaných Nemcami bez toho, aby sa snažili proti okupantom bojovať alebo s nimi spolupracovať. Tri dodatky vhodne dopĺňajú a dokresľujú predchádzajúce časti knihy. Prvý dodatok je obsahovo najrozsiahlejší. Obsahuje dokumenty a materiály o živote a vojenskej kariére zajatých generálov, ktoré doposiaľ ešte neboli publikované. Ide o hlásenia rôzneho druhu, osobné hodnotenia, výňatky zo životopisov, charakteristík generálov a vojnových denníkov rôznych útvarov. Druhý dodatok sumarizuje skromné materiály, ktoré boli doposiaľ publikované o štyroch generáloch. Dodatok číslo tri ponúka abecedný zoznam všetkých zdokumentovaných generálov ČA zajatých Nemcami aj so stručnými životopisnými informáciami. Knihu uzatvára prehľadný menný register.

Táto kniha je nesporne obrovským prínosom k dejinám druhej svetovej vojny a osobitne k sovietsko-nemeckému konfliktu na východnom fronte. Rovnako je prínosom aj pre slovenskú vojenskú historiografiu, pretože zachytáva aj osudy generálov, ktorí vo funkcii veliteľa divízie, zboru a armády bojovali v rokoch 1941 – 1942 i proti slovenským frontovým jednotkám (Rýchlej skupine, Rýchlej brigáde a Rýchlej divízii). Ide napríklad o generálov N. K. Kyrillova, P. G. Ponedelina a Tkačenka. „Tento prehľad zajatých sovietskych generálov je najkompletnejší a najpresnejší zo všetkých doteraz publikovaných.“ Zrejme ale nebude konečný, čo s istými výhradami pripúšťa aj sám autor. Niektoré diela vydané na Západe i v Rusku, tvrdia, že Nemci zajali aj ďalších generálov ČA. Autor spomína niekoľko mien, ktoré

Vojenská história

však zaraďuje „do iných kategórií strát, ako sú nezvestní, zomrelí za nejasných okolností atď.“. Minimálne v jednom uvedenom prípade sa ale mýli. Veliteľ 4. tankovej divízie genmjr. A. G. Potaturčev bol zajatý na konci júna 1941 po zničení jeho divízie v okolí Bialystoku. Boli dokonca publikované časti protokolov z jeho výsluchov, kde nemeckému veleniu podrobne uviedol početný stav i výzbroj svojej divízie (CARELL, P.: Operace Barbarossa. Plzeň 1996. Dôkladný výskum v ruských archívoch by mal preto autor doplniť aj výskumom v nemeckých archívoch. Určite by to zväčšilo hodnotu jeho práce. Veľkou nevýhodou knihy je aj absencia akéhokoľvek obrazového materiálu. Pri takomto type práce sa priam žiada pripojiť aspoň portréty spomínaných generálov. Toto je jediný výrazný nedostatok knihy. Napriek tomu je táto práca, reprezentanta novej ruskej historiografie, obrovským prínosom k poznaniu ľudských osudov významných vojenských osobností ČA vo víre druhej svetovej vojny. Je napísaná vecne, pútavo a prehľadne. Preto by nemala chýbať v knižnici žiadneho historika alebo záujemcu o problematiku druhej svetovej vojny.

Pavel Mičianik

ANOTÁCIE GLOSÝ

OHLEK, N.: *VÁLKA A MÍR VE STŘE-
DOVĚKU*. Jihlava : H & H, 2004, 422 s.

Je to už druhá knižka profesora histo-
rického seminára vo Freiburgu Norberta
Ohlera, ktorá v posledných rokoch vyšla aj
v českom jazyku. Kým v tej prvej s názvom
Umírání a smrt ve středověku sleduje teo-
retické východiská chápania posledných fáz
života a samotnej smrti, jej konkrétne
prejavy spojené aj s násilím v stredoveku,
v tej druhej si kladie množstvo otázok
súvisiacich predovšetkým s vojnou v tisíc-
ročí, ktoré uplynulo od sťahovania národov
približne do dobytia Carihradu Mehmetom
II. Dobyvateľom roku 1453. Medzi inými,
napr. ako prebiehali v stredoveku bitky
a vojny, aké druhy vojen existovali, akú
úlohu v nich hrali hrady, mestské hradby,
vojenská pechota či jazdectvo, akým
spôsobom ovplyvňovali dobovú situáciu
náboženské predstavy, aké typy vojen pozná
stredovek, čo nasledovalo po víťazstve, aký
osud postihoval porazených a pod.

Autor vychádza z podrobného štúdia
dobových písomných prameňov i z vý-
sledkov archeologického bádania a na roz-
diel od mnohých iných prác vojenských
historikov, sa relatívne podrobne zaoberá aj
takými otázkami, akými sú klimatické
podmienky, priestorové okolnosti ovplyv-
ňujúce priebeh vojny, snahy o obmedzenie
vojnového násillia.

Práca sa člení na desať základných kapitol,
ktoré sú ďalej delené na tematicky uzavreté
celky. V prvej kapitole sa autor venuje roz-
boru prírodných podmienok, úlohe mors-
kých úžin, vnútrozemských morí, ostrovov,
vodných tokov, horských masívov, hos-
podárstva, spôsobu dopravy, financií, rastu
techniky v súvislosti s fenoménom vojny.
V druhej rozvíja vplyv náboženských pred-
stáv, ako sily prenikajúcej všetky oblasti

života stredoveku, na posudzovanie otázky
vojny. Zaoberá sa extrémnymi konfliktmi
niektorých náboženstiev v stredoveku, poj-
mami ako „spravodlivá vojna“, „svätá
vojna“ a snaží sa zodpovedať na otázku, či
náboženstvo v tomto období humanizuje
vojnu.

V ďalších kapitolách Ohler už sústreďuje
pozornosť na viac-menej konkrétne vo-
jenskohistorické danosti a opatrenia na
prípravu a priebeh vojen. Hodnotí rôzne typy
objektov prechodne využívaných v čase
vojen, druhy opevnení, hradov, systémy
opevnení miest a rôznych sídiel, zbrane
a ochrannú zbroj využívanú v stredoveku,
spôsoby nasadzovania jazdectva a pechoty
v boji, opatrenia pre prípad vojny na mori
a veľmi stručne sa dotýka aj možností
využitia hospodárskych opatrení a tzv.
duchovných zbraní (napr. exkomunikácia)
vo vojne. V samostatnej kapitole o panov-
níkoch a jeho verných opisuje úlohu pa-
novníkov v stredoveku a ich vplyv na
vojnové dianie i mier. Sleduje postoje ďal-
ších vrstiev spoločnosti, úlohu vyslancov,
cirkevných hodnostárov, bojovníkov, žold-
nierov, príslušníkov špeciálnych jednotiek
a venuje pozornosť aj ženám – bojovníčkam.
V tejto časti prináša aj viaceré čísla o po-
četnej sile vojsk v stredoveku. V kapitole
nazvanej *Od konfliktu k válce* sa autor
sústreďuje na otázku rôznych podnetov,
ktoré viedli v konečnom dôsledku k vojnám,
či už to boli presuny celých skupín oby-
vateľstva v stredoveku z jednej lokality do
druhej, túžba po slobode, snaha pomôcť
ohrozovaným, usilovanie dosiahnuť moc,
zmeny na tróne, viera v zvláštne poslanie,
získavanie koristi a majetku, snaha o dosiah-
nutie slávy atď. Rôzne typy vojen od sťa-
hovania národov, trestné expedície, vojny
o dosiahnutie hegemonie. Križiacke výpravy
sú predmetom pozornosti autora v ďalšej

kapitole, na ktorú nadväzujú časti zaoberajúce sa prípravou vojny od jej vyhlásenia až po rozhodujúce stretnutie. Okrem iného sa tu autor zaoberá aj takými fenoménmi stredovekých vojen, akými boli prejavy vojvodcov pred bojom, vzývanie nebeských mocností o pomoc v boji, či rôzne relikvie a premety, ktoré mali znamenať záruku víťazstva. Podkapitolu venuje aj samotnému priebehu boja v poli.

Predposledná kapitola sa venuje rozboru udalostí, ktoré spravidla v stredovekých vojnách nasledovali po víťazstve jednej z bojujúcich strán. Sú tu načrtnuté najčastejšie prejavy násilia, ktoré nasledovali po víťazstve v boji, prejavy diktátu víťaza, formy straty slobody, osudy zajatcov, žien a dievčat v tábore porazených, rôzne podoby výkupných, alternatívy diktovania mierových podmienok. V poslednej kapitole sa autor podujal ukázať niektoré snahy a možnosti, ktoré v stredoveku pomáhali konfliktom urovnať bez toho, aby sa muselo siahnuť k zbraniam. V záverečnej kapitole s charakteristickým názvom *Výhled do budoucna* Ohler rekapituluje dôsledky vojen v ľudských dejinách v skúmanom období, ale dáť definitívnu odpoveď na otázku nastolenú v nadpise kapitoly si netrúfa. Odvolávajúc sa na stredoveké pramene, ako i samotnú Bibliu, ako morálna výzva vyznieva, keď píše, že o naplnenie vízie mieru sa ľudstvo napriek všetkým stroskotaniam musí neustále snažiť. Tri slová, ktoré veriaci od raného stredoveku vyslovujú na záver omšového kánonu, nestradali do dnešných čias nič na aktuálnosti: „Dona nobis pacem“ – „Daruj nám pokoj“.

Práca je vybavená poznámkovým aparátom, zoznamom literatúry a menným registrom. Závery autora sú doložené mnohými príkladmi, často aj takými, ktoré mali svoj dopad na dejinný vývoj strednej Európy a územia Slovenska. Preklad anotovanej publikácie bol zaiste záslužný čin. Škoda, že takéto aktivity na Slovensku nie sú, zatiaľ, samozrejmosťou.

V. Dangl

POD CÍSAŘSKÝM PRÁPOREM. Historie habsburské armády 1526 – 1918. (kol. aut.) Praha : Nakladatelství Elka Press Leonid Křížek, 2003, 555 s.

Kolektív autorov: Jiří Pernes, Jozef Dolejší, Jozef Fučík, Peter Havel, Ivan Kolačný, Leonid Křížek, Pavel Sedláček a Karel Toman vydal v spolupráci s Moravským zemským múzeom v Brne a Historickým ústavom Armády Českej republiky reprezentačnú publikáciu o armáde rodu, ktorý dlhé stáročia vládol v oblasti dnešnej strednej Európy. Knihu pokrstil aj potomok tejto slávnej rodiny Otto von Habsburg. V liste ocenil historický význam a prospešnosť diela na zachovanie tradície, ktorá je nevyhnutná pre každý národ. V súčasnosti sa objavujú buď nostalgické spomienky, alebo karikovanie a znevažovanie charakteru a úlohy bývalej monarchie. Jej dejiny podmieňoval vplyv západnej Európy. Monarchia prevzala na seba povinnosť tvoriť hradbú pred vpádmi východných a orientálnych mocností do Európy.

Armáda tvorila jeden z nosných pilierov vlády Habsburgovcov. Počiatky ríše začínajú obdobím vlády Ferdinanda II. On zaviedol vojenskú funkciu generalissima, čiže najvyššieho veliteľa s nedeliteľnou právomocou nad vojskom. Špecifikom habsburskej armády v neskoršom období bolo rešpektovanie národnostného charakteru plukov, aspoň formálne, v ich označeniach a názvoch.

Kniha hľadá seriózny pohľad na armádu, ktorú mnohí podvedome spájajú s karikatúrnou postavou Haškovho vojaka Švejka. Pohľad uvedený v monografii však má ambíciu poskytnúť aktuálne poučenie. V štrnástich kapitolách sú sledované dôležité obdobia politického vývoja monarchie a patričné dobové pohľady na armádu a prebiehajúce vojenské konflikty. Začína s líčením udalostí, ktoré súviseli s rozvrátením Uhorska po moháčskej bitke. Po nej nasledovala osmanská expanzia pokračujúca v otvraní prístupových ciest do Európy.

Habsburgovci ovládli mocenské pozície v Uhorsku využitím manželských zväzkov s Jagelonským rodom. Zároveň prevzali dedičnú obranu Uhorska. Ferdinand II. sa

snažil o centralizáciu moci do svojich rúk. Na zastavenie osmanskej expanzie používal posilňovanie pozícií katolíckej cirkvi. Ferdinand II. prišiel zo Španielska a poznal tradíciu boja proti Maurom. Prvé obliehanie Viedne Osmanmi v roku 1529 odrazil, aj keď za pomoci nečakaného prírodného živlu. V polovici októbra postihlo oblasť prudké sneženie, na ktoré neboli mohamedánski vojaci, prevažne z teplých oblastí, pripravení. V roku 1558 sa Ferdinand II. stal cisárom Svätej ríše rímskej národa nemeckého a jeho moc navonok vzrástla.

Zvláštnosť habsburskej armády predstavovala jej flotila, ktorá pôsobila výlučne na Dunaji. Rieku využívala osmanská armáda na postup dovnútra Európy. Z toho dôvodu v prísaha cisárskych vojakov bola zakomponovaná formulka „na vode a na zemi“.

Habsburskej monarchii sa nevyhla ani 30-ročná vojna. V jej rámci prebehli boje s protihabsbursky zameranou uhorskou a sedmohradskou šľachtou. V roku 1699 bol uzatvorený mier v Karloviciach, ktorým evokoval spomienky na vyhnanie Maurov z Pyrenejského polostrova. Každopádne sa ním skončilo pre monarchiu nebezpečenstvo zo strany Osmanskej ríše.

Habsburská armáda ale nebojovala len proti Osmanom. Aktívne sa zúčastnila bojov vo vojne o španielske dedičstvo, bojovala proti snahám Bourbonovcov o nadvládu v Európe. Treba si však uvedomiť, že to bola ešte stále žoldnierska, a nie pravidelná armáda.

Významné reformy v armáde nastali za vlády Márie Terézie a Jozefa II. Podnet vzišiel z neúspešnej sedemročnej vojny. Nepopulárne verbovanie nahradil odvodný systém regrútov podľa počtu obyvateľov jednotlivých krajín. Zavádzané sčítanie ľudu malo zistiť ľudské rezervy pre armádu a zhodnotiť daňový systém na vojenské účely. Zdokonalil sa systém pravidelného vyplácania miezd vojakom. Erárne stravovanie nahradilo problémový systém rekvirácií. V tomto období sa vojenstvo nepovažovalo za remeslo, alebo umenie, ale za vedu. Významný krok vpred znamenalo zavedenie vojenského školstva. Vojaci pocítili zavádzanú sociálnu starostlivosť v podobe do-

voleníek, odmien, nemocničnej (špitálnej) starostlivosti.

Po organizačnej stránke zlepšilo stav v armáde vypracovanie systematického vojenského poriadku. Pravidelne sa konali vojenské cvičenia. Podobné prvky, ale oveľa pružnejšie, zaviedol pruský panovník Fridrich II.

Jozef II. poskytol armáde kláštorné budovy, aby z nich vybudovala kasárne. Do armády mohol vstúpiť každý obyvateľ monarchie bez ohľadu na vyznanie (týkalo sa to aj Židov, ktorí však nemohli v armáde dosiahnuť vyššie hodnosti), alebo spoločenské postavenie. Pluky (regimenty), prápory (bataliony) a roty (kompánie) boli zostavené z presne stanoveného počtu vojakov. Starý podnikateľský systém, čiže vlastníctvo plukov, bol zavrnutý. Majiteľ pluku bol už iba formálne vedúcou osobnosťou podľa ktorej bol pluk pomenovaný.

Od roku 1848 prestali poddôstojníci nosiť palice, odznak ich stavu. Niektoré telesné tresty však pretrvali až do roku 1918. Dôstojníci zamenili kordy za šable. Vojenské hodnosti boli viditeľne označené na golieri kabátov. Ďalší významný zlom prišiel v období prusko-rakúskej vojny. Vojna s Pruskom priniesla zánik bielych kabátov v habsburskej armáde. Nahradili ich kabáty tmavomodrej farby. Biela farba sa stávala zradnou pre jej nositeľa v modernizujúcom sa spôsobe vedenia vojny. Ďalšie zmeny vo výstroji nasledovali po búrskej a rusko-japonskej vojne. Zaviedla sa jednotná poľná rovnošata, vo farbe šľukovej šedi, pre celú armádu. V týchto farbách nastupovali vojaci c. a k. armády do prvej svetovej vojny, ktorá bola pre armádu habsburskej monarchie posledná.

Okrem zaujímavých opisov približuje kniha čitateľovi aj vedomosti o organizačnej štruktúre cisárskych vojsk z obdobia 1498 – 1914 a farebný prehľad vojenských uniforiem z rôznych období. Medzi textami sú zaradené opisy najslávnejších bitiek, ktoré armáda monarchie vybojovala. Tieto texty sú vedené samostatne, bez ohľadu na hlavný text. Sú ilustrované obrázkami bojového výjavu, mnohokrát doplnené mapkou bojiska. Samostatnú kapitolu tvoria vojenské rády a vy-

znamenania. Ich fotografické snímky pochádzajú z dekorácií brnianskeho Mestského múzea.

Kniha obsahuje aj medailóny slávnych vojvodcov a veliteľov. Sú v nej uvedení iba tí najznámejší vojvodcovia, na rozdiel od panovníkov, ktorí sú uvedení kompletne. Nechýbajú výňatky z dobovej literatúry, kroník, memoárov, historických statí, historiky z vojenských kalendárov. Na svoje si prídu aj prívrženci starých zbraní v osobitnej obrazovej kapitole. V úplnom závere knihy je uvedená chronologická tabuľka.

R. Hoza

HART, L.: DĚJINY PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY. Brno : Jota, 2001, 503 s.

Kniha je priamym pokračovaním *Opravdovej války*. Autor ju dvadsať rokov po ukončení prvej svetovej vojny venoval dospievajúcej generácii, ktorá o vojne nevedela nič. Hart cítil, že je ešte čas napísať pravdivé a objektívne dejiny o dovtedy najhroznejšom vojnovom konflikte. Využil príležitosť, že okrem oficiálnych dokumentov boli sprístupnené archívne správy a štábne dokumenty. Ich pravdivosť bolo ešte stále možné overiť svedectvom žijúcich pamätníkov.

Monografia prvýkrát vyšla v roku 1930 a predstavovala klasické dielo vojenskej histórie. Hart bol považovaný za presvedčivého vojenského analytika s jedinečnou originalitou. *The Economist* o ňom napísal: „Nevyniká len kritickým myslením, je prorokom budúceho vývoja, je to historik veľkého formátu.“ *A The Daily Telegraph* pokračoval: „Vždy vynikal jedinečnou schopnosťou pôsobivo vyjadriť vojenskú situáciu, kryštálovo jasne definovať jej podstatu – a natrvalo ju tak ako živý obraz vtisnúť do mysli čitateľa.“

Novšie vydanie knihy Hart rozšíril o dve kapitoly. Prvá sa týkala bojov ruskej a ruskú-uhorskej armády. Druhá bojov o Yper a na rieke Yser, ktoré rozhodli o nadvláde nad kanálom La Manche. Hart sa držal svojho profesionálneho presvedčenia, že

„história, založená výhradne na dokumentoch, je povrchná. Ak sa udalosti interpretujú len z dokumentov, vzniká živná pôda pre vznik mytológie, kde sa história mení na jej slúžku. Pri odhaľovaní histórie sa musí hľadať pravda, a nie prekrúcať ju, uhládzať to, čo sa nehodí oficiálne podávanej histórii. V tom prípade ide o »pokrytecké uhládzanie«, o falošné a znehodnotené vytváranie »dobrého vkusu.« Hart k tomu jednoznačne poznamenal: „Pri dlhodobom pohľade na históriu nemôžem dobrú povesť niekoľkých posvätných hrstí popola pokladať za cennejšie, než osud národa a generácie.“ To bol prípad interpretácie prvej svetovej vojny, ktorý tak veľmi Hartovi prekážal.

V odhaľovaní udalostí prvej svetovej vojny si však ako historik vytýčil ešte niečo navyše. Za osobne primárnu úlohu považoval „vydestilovať“ skúsenosť, ako liečivé varovanie budúcim generáciám. Prorocky, ale aj varovne, vyznelo jeho pesimistické vyznanie, že z histórie sa poučí nakoniec len historik. Sám by sa považoval za nerozvážneho optimistu, ak by veril tomu, že sa budúce generácie poučia. Bol si vedomý toho, že ľudia bude zaťažovať už len snaha pochopiť jeho varovanie zahrnuté v textoch knihy, a nie ho ešte aj prijať.

Kniha je zároveň odozvou na tie názory, ktoré tvrdili, že skutočnú vojnu možno pochopiť iba cez roztrhané ľudské telá a zaťažené ľudské mysle. Takúto pripomienku Hart prijal, napriek tomu sa však pokúsil o to, aby ľudia pochopili hrôzy vojny iba cez text, aby ich nemuseli poznávať cez postihy na telesnom alebo duševnom zdraví, alebo najvyššou cenou – stratou života.

Pri druhom vydaní neurobil mnoho opráv. Skôr považoval za dôležité pretransformovať nové svedectvá a zmeniť svoj osobný náhľad na niektoré otázky. Týkalo sa to hlavne stratégie nemeckého velenia pri Verdune. Hart priznal, že vynechal alebo zmenil niektoré zo svojich pôvodných poznámok v určitých kapitolách. Viac sa priklonil k citáciám spomienok priamych účastníkov, hlavne tých, čo niesli zodpovednosť.

Kniha pozostáva z ôsmich kapitol. Hart sa neobmedzil iba na opis vojny, ale snažil sa

odhalit' a vyvodit' príčiny jej vzniku. Odrazil sa pritom od Bismarckovho výroku, že „slabí sú určení na to, aby boli pohltení silnými“. Za fundamentálne príčiny vzniku prvej svetovej vojny považoval hlad, pýchu a strach. Incidents, ktoré vznikli medzi dobovými veľmocami v období rokov 1871 – 1914, predstavovali iba príznaky vyššie spomenutých príčin.

Za hlavného vinníka vzniku vojny považoval Nemecko, ktoré vystavovalo dvojakú tvár a dychtilo po svojom mieste na Slnku. Týmto prístupom a postojom vytváralo výbušnú medzinárodnú situáciu. Počas búrskej vojny nemecký cisár v úzkom kruhu vyhlásil, že vedie vojnu s Britániou, ale iba na súši. Provokačne pre európske mocnosti muselo vyznieť jeho vyhlásenie o tom, že je ochrancom všetkých mohamedánov na svete. Pritom nikto nevedel odhadnúť, či ide o jeho ďalší nemierny žart, alebo závažné politické vyhlásenie.

Svoj podiel viny, podľa Harta, však niesla aj Británia. Vytvárala postoj priateľskej izolácie k Nemecku a nepriateľskej izolácie k Francúzsku. Cecil Rhodes prejavoval obdiv k bismarckovskému imperializmu. Hart trefne poznamenal, že Európa sa 50 rokov menila na výbušný kontinent, ale samotná explózia trvala 5 dní.

Jednotlivé kapitoly knihy sú doplnené o 26 mapových zobrazení a súbor pôvodných fotografií. Knihu preložila Věra Vystavělová.

R. Hoza

RONCAL, A. M.: EL ASILO DIPLOMÁTICO EN LA GUERRA CIVIL ESPAÑOLA. Madrid 2002, 314 s.

Antonio Manuel Moral Roncal, šéfredaktor časopisu *Historia Abierta (Otvorená história)* a profesor súčasných dejín na Univerzite v Alcalá de Henares je oceneným autorom niekoľkých prác zo španielskych dejín 18. a 19. storočia. Problematike azylu v občianskej vojne sa venoval už v predchádzajúcich rokoch, keď v roku 1999 v podobe štúdie spracoval príbeh utečencov na francúzskom

zastupiteľskom úrade. Vo svojej knižnej prvotine z dejín 20. storočia ponúka celkový pohľad na udalosti späté so záchranou utečencov na madridských vyslanectvách.

Práca je rozdelená na sedem kapitol. V prvej, nazvanej *Politika azylu v medzinárodnom rámci španielskej občianskej vojny* sa zaoberá úvodným obdobím konfliktu od prvých humanitárnych akcií až po kampaň proti piatej kolóne v Madride, s ňou súvisiacu najväčšiu vlnu nezákonností a priamo úmerne rastúci počet azylantov. V nadväznosti na to sa autor zaoberá aktivizáciou diplomatického zboru na záchranu ohrozených, reakciami španielskej vlády a konečne rozoberá motívy tých veľmocí, ktoré azyl neposkytovali.

Vychádzajúc z tradície poskytovania diplomatického azylu rozdelil Moral Roncal jednotlivé štáty nie podľa stupňa ich aktivít v Madride, ale na územnom princípe, resp. podľa ich zaužívaného vzťahu k azylovej politike (čo bolo v tomto prípade to isté).

Druhá kapitola potom hovorí o *Latinsko-amerických veľvyslanectvách a diplomatickom azyle* a tretia o „európskych ambasádach“. V krajinách Strednej a Južnej Ameriky bol diplomatický azyl zaužívanou praxou, kým pre európske štáty sa práve obdobie občianskej vojny stalo v jeho udeľovaní výnimkou. Členenie, ktoré zvolil Moral Roncal je čisto formálne, v praxi španielskej občianskej vojny sa predchádzajúci rozdiel takmer úplne zotrel, hoci niektoré znaky by mohli favorizovať Latinskú Ameriku (jazyková príbuznosť, tradícia, iniciatívy v priebehu udalostí).

Politika zastupiteľstiev je analyzovaná v abecednom poradí, takže až pri čítaní jednotlivých úsekov zistíte mieru, akou sa daný štát na azylovej politike podieľal. Pri koncepte, aký si autor zvolil, nie je možné očakávať detailnejší pohľad. Niektoré štáty sú „vybavené“ ozaj len najzákladnejšou informáciou, ale predovšetkým ani v prípade Latinskej Ameriky, ani Európy však niet jednotnej schémy, ktorú by svojimi poznatkami naplnil. Preto, hoci je text dostatočne zásobený štatistickými údajmi, nie všade sa dozvieme napríklad o okolnostiach evakuácie. Po-

žitivnou stránkou týchto častí je napriek tomu ich informatívna hodnota.

Štvrtú kapitolu, na prvý pohľad rovnako zaujímavú a informačne naplnenú ako predošlé časti, vyhradil autor zastupiteľstvám, ktoré sa stali terčom útoku, či bola ich nedotknuteľnosť narušená milíciami, davom, alebo vládnymi orgánmi. Nesporným prínosom je piata kapitola, venovaná republikánskym azylantom. Republikánsky exil prostredníctvom zastupiteľských úradov mal dve etapy – jednu na začiatku vojny v čase najväčšieho chaosu a živelného teroru a druhú potom na konci vojny, resp. po víťazstve frankistov. Zaujímavé sú najmä pasáže venované rozsiahlym humanitárnym aktivitám baskickej administratívy v Madride.

Množstvo osobných rozhovorov, ktoré autor viedol s pamätníkmi, mu dozaista pomohlo pri naplnení predposlednej časti knihy, ktorej témou je *Každodenný život azylantov*. Kapitola je pre bádateľa osobitne cenná hneď z niekoľkých dôvodov. Jednak opúšťa inkubátor spravidla uhladených tónov diplomatických nót, aby ukázal podmienky materiálnej núdze a obmedzení rôzneho druhu, ktoré so sebou priniesol nútený pobyt množstva ľudí v priestoroch svojej veľkosti aj vybavením prispôbených na iné účely. A potom, pri analýzach správania sa utečencov si môžete urobiť predstavu o situácii z psychologického aspektu. Tu totiž – ako napríklad v prípade azylantov na československom ZÚ – podobné údaje nie sú vždy k dispozícii. Konečne, v pasážach venovaných socio-profesným charakteristikám a ideologickému profilu utečencov prináša už štatisticky spracované údaje. Druhou stránkou vecí je limitovaný záber tejto časti, keďže práve pri socio-profesných charakteristikách sa autor zaoberá len niekoľkými vyslanectvami a iba vybranou kategóriou utečencov (mužmi vojenského veku).

Poslednou časťou knihy je trochu netradične odraz azylovej problematiky z Madridu v literatúre a filme. Autor si všima jednotlivé umelecké kusy (niekedy pokusy), zaoberá sa nimi možno na prvý pohľad prvoplánovo – opisom, určite tak ale získate

o jednotlivých knihách či filmoch lepšiu predstavu než z priehŕstia zahmlievajúcich „štylových“ floskúl literárnych a filmových kritikov.

Hoci sa oveľa častejšie možno stretnúť s problematikou diplomatického azylu v okrajovom pojednaní pri iných dominujúcich témach z obdobia občianskej vojny, novým nie je ani koncept, ktorý prezentoval Morel Roncal. Popri španielskym akademickým kruhom dostupnej diplomovej práci M. del Carmen Gómez Reollo z roku 1985, či niektorých pamätiach (napr. vtedajšieho doyna diplomatického zboru Núñeza Morgada) mal bežný čitateľ v „poslednom“ čase k dispozícii predovšetkým prácu Javieru Rubia *Asilos y canjes durante la guerra civil española (Azily a výmeny počas španielskej občianskej vojny)* publikovanú v roku 1979.

Zhodou okolností sa mi obe práce, Rubiova i Moralova, dostali do rúk v tesnom časovom slede, ale i keby nie, takmer totožnosť zriedkavej témy a podobnosť spracovania znemožňujú vyhnúť sa porovnávaniu. Téma príliš voľnosti neumožňuje – ako naznačujú názvy, Rubio sa venoval aj výmenám ohrozených medzi republikánmi a frankistami. Inak je gro obsahových položiek rovnaké. Variácie naznačujú niektoré rozdiely. Rubio, ktorý mal to šťastie byť prvý, ponúka kapitoly o právnych aspektoch diplomatického azylu, o námornom azyle a vždy vďačnú prílohovú dokumentačnú časť, s ktorou toľko narába v texte, že celkom prestáva byť oným „slepým črevom“. Moral Roncal zase predkladá už spomínanú časť o umeleckom stvárnení azylantskej problematiky.

Obaja sa museli vysporiadať s dovtedajšou odbornou literatúrou, treba povedať, že Rubio je podrobnejší, ale aj oveľa kritickejší. Hľadanie úniku z Rubiovho tieňa je u profesora Morala Roncala pochopiteľné a zjavné nielen pri spomínanom už pokuse nahradiť Rubiove rozdelenie krajín podľa intenzity ich zástoja v azylovej politike geograficko-tradicionalistickými zreteľmi pri delení na Európu a Latinskú Ameriku. Celkovo sa však toto úsilie viac-menej

vyčerpalo v priestorových textových presunoch.

K charakteristikám týchto kníh ale nepatrí len rigoróznejší prístup a možno striktnější odborný šat Rubiovej práce či napĺňanie nárokov kladených na druhého v poradí. Stretnutie so známym väčšinou poteší – ak to len nie je známy text. Lebo naozaj mnohé z Morala ste už videli – u Rubia. Iste nie je účelné (hoci vonkoncom nie nemožné) uvádzať tu konkrétne riadky, či skôr odstavce. A keď už nie z Rubia, tak (v menšej miere) z Javiera Cerveru : *Madrid en guerra. La ciudad clandestina 1936 – 1939 (Madrid vo vojne. Ilegálne mesto 1936 – 1939.)*, z knihy, ktorú Moral Roncal „zneužil“ ešte takpovediac v detskom veku (vyšla v roku 1996).

P. Száraz

CHŇOUPEK, B.: *POGROM. NA SNY SA NEZOMIERA*. Bratislava : Knížné centrum, 2004, 156 s.

Bohuslav Chňoupek sa vo väčšine svojich diel prezentoval predovšetkým ako publicista, v uvedenej publikácii však navyiac prináša nové pohľady, spochybňuje ustálené formy a primárne sleduje historické dimenzie. V jedenástich samostatných častiach sugestívne približuje udalosti a príbehy slovenských dejín 20. storočia, vychádzajúc z bohatej historickej faktografie. Zasadzuje ich do širokého časového priestoru od prvej svetovej vojny až po 60. roky 20. storočia. Žánrovo nejednoznačné prózy (nie sú to historické črty, reportáže ani poviedky) charakterizuje štylistické majstrovstvo výberu slov a stavby viet a úsilie o objektivnosť výpovede, častokrát zachádzajúce až k hraničným podmienkam existencie. Konkrétne dejinné traumy líči autor väčšinou prostredníctvom osudov a utrpenia jednoduchých bezmenných ľudí. Autorov zámer v postupnosti uvedenia jednotlivých častí zostáva plne na čitateľovej dedukcii – tieto nie sú radené ani chronologicky, ani tematicky.

Z udalostí po prvej svetovej vojne sa autor venuje československo-poľským sporom v sú-

vislosti so stanovením severnej hranice Slovenska a dianiú na Zakarpatsku v roku 1919. Vývoj situácie na Spiši a Orave vykresľuje od neúspešných československo-poľských rokovaní, cez vyhlásenie územia za neutrálne a jeho podriadenie pod dočasnú správu medzinárodnej komisie so sídlom v Těšine. Rozoberá konkrétne úlohy subkomisie s plnou mocou a správou plebiscitného územia na Orave a Spiši, prejavy stupňujúceho sa napätia s blížiacim sa plebiscitom (roznecovanie vášni, zákernosti, nepokoje, provokácie, násilnosti ...) až po zásadný zlom vo vývoji situácie na československo-poľskom rokovaní v belgickom Spa. Jeho výsledkom bola dohoda o nerealizovaní plebiscitu a prenechaní riešenia vytýčenia hraníc Najvyššej rade veľvyslancov konferencie v Paríži, definitívne stanovenie hraničnej čiary, činnosť čs.-poľskej rozhraničovacej komisie a následné reakcie. Podobne v časti *Jasiňa* dokumentuje autor snahy obyvateľov Zakarpatska o pripojenie sa k Československu, obsadzovanie Podkarpatskej Rusi československým vojskom, postup na novú demarkačnú čiaru, až po dosiahnutie konečnej stanice Jasine.

V častiach *Moravské intermezzo*, *Zóna divých sviň*, *Geto tercia A* vychádza autor z osobného prežívania udalostí z obdobia obsadenia Petržalky a Devína nemeckou armádou v roku 1939. Sú to chlapčenské spomienky na evakuáciu Petržalčanov do bratislavských prístavných skladov, na situáciu v meste (utečenci, demobilizovaní vojaci, vyhnanci zo Žitného ostrova, gardisti), oslavy vyhlásenia autonómie, snahy o pripojenie moravského Slovácka k Slovensku, vyhlásenie slovenského štátu, prejavy protičeských a protizidovských nálad, pôsobenie Hlinkovej gardy, zápisy do Hlinkovej mládeže.

Kruté dopady vojnových udalostí na civilné obyvateľstvo východného Slovenska približuje autor v rovnomennej stati cez osudovú prizmu obyčajnej ženy *Parasky*. V prostredí ubiedenej zaostalej dedinky duklianskeho kraja vystupuje analógia prežívania bolesti, strachu i nádejí, obrazov rumovísk a mítvol počas a bezprostredne po skončení prvej i druhej svetovej vojny. Búrlivé udalosti

a zvraty povojnových čias druhej vojny pôsobivo sprítomňuje nadšením, odvahou, vôľou, a obetavosťou vo výstavbe, rekonštrukcii a obnove a následne ich premieňa na budovateľské cifry a údernické percentá.

Udalosti zdokumentované v stati *Pogrom* sa odohrali tiež v dedinskom prostredí východného Slovenska. Autor opisuje udalosti v marci 1939 a súvislosti s Malou vojnou. Venuje sa predovšetkým banderovským výčinom v decembri 1945 v Uliči a Kolbasove. Opisuje vyvraždenie židovských rodín, následné rabovanie a celkovú atmosféru v dedine.

V ďalšej stati vystupuje osud vojaka 6. pešieho pluku z Prešova na pozadí vojnových udalostí. Jeho osobná dráma začína v Bielorusku po prechode na sovietsku stranu. Anabáza odsúdeného na smrť poľným súdom v Ovruči pokračuje eskortovaním na Slovensko, po súdnom pojednávaní opäť odtransportovaním do Minska, presunom divízie aj s väzňami do Talianska a nakoniec do Leopoldova. Nasleduje útek z väzenia a účasť v oslobodzovacích bojoch až po Prahu. V povojnovom stretnutí odsúdeného a súdiaceho, ktorý bol medzičasom povýšený na generála, podáva autor skľučujúci dôkaz pokriveného portrétu slobody, povojnových pomerov i celej spoločnosti.

V širšom kontexte udalostí 20. – 60. rokov približuje autor tiež stavbu železničnej trate Orlov – Plaveč – Podolíneč, projektovanej ako súčasť trate Bardejov – Poprad s odbočkou do Prešova, ktorá bola povolená roku 1920 a v roku 1966 konečne dokončená.

Profil obyvateľstva prihraničnej dedinky *Inovce* z druhej polovice päťdesiatych rokov približuje autor pohľadom okrskového žandára. Vníma predovšetkým diametrálne odlišné skupiny ľudí – ľudia vracajúci sa z robôt z Ostravy, Jáchymova, pohraničia, štátnych majetkov a baní a ľudia pasívni, ubiedení, prostí a ľahostajní.

Z čisto osobných chlapčenských reminiscencií vychádzal autor pri vykresľovaní koloritu Petržalky medzivojnového obdobia a predovšetkým jej sociálne slabšej vrstvy.

Dejinné torzá a ich súvislosti nerozvíja B. Chňoupek v tejto publikácii obvyklým

rutinným štýlom, narúša stereotypy klasického spracovania, a tak čitateľovi predkladá obdivuhodne originálne umelecké útvary, faktograficky doložené a fabulačne ucelené.

B. Šed'ová

CÍLEK, R.: *KRVAVÁ PŘEDEHRA*. Praha : Nakladatelství Epoque, 2004, 432 s.

Autor diela, Roman Cílek, patrí k najkúsenejším autorom v žánri objavnej a tvorivým spôsobom poňatej literatúry faktu. Okrem rozsiahlej publicistickej a žurnalistickej činnosti vydal niekoľko desiatok kníh literatúry faktu i beletrie, pričom mnohé jeho diela získali významné ocenenia. Je spoluzakladateľom Klubu autorov literatúry faktu.

V nakladateľstve Epoque, v edícii Polozapomenuté války, vyšlo v roku 2004 jeho nové dielo *Krvavá předehra, Španělsko, 1936 – 1939: Občanská válka a zahraniční intervence*.

Autor v úvode načrtol všeobecnú situáciu v Európe, súvisiacu so známymi udalosťami v Španielsku v rokoch 1936 – 1939. Konštatuje, že zdanlivo vnútorný mocenský konflikt prerástol hranice krajiny a stal sa prológom celosvetového konfliktu. Do diania v Španielsku a okolo neho sa zapojili mocnosti – nacistické Nemecko a fašistické Taliansko – a to nielen dodávkami zbraní a vojakov, ale aj tajnými službami. Naproti tomu predstavitelia Západu, najmä Francúzsko a Veľká Británia, robili politiku ústupčivosti a nezasahovania. Účelovým a egoistickým prístupom k tejto vojne sa riadil Sovietsky zväz.

Cílkova kniha je mnohostranným pohľadom na vojnové udalosti i do zákulisia onej zložitej doby, na ktorú bolo neskôr nanesené množstvo protichodných klamstiev a ideologického balastu.

Nasleduje opis vnútornej politickej situácie v roku 1936, ako aj ďalších výrazných momentov občianskej vojny až do jej skončenia v roku 1939. Pripomína, že vo voľbách do

parlamentu v roku 1936 zvíťazil Ľudový front – koalícia ľavicových a republikánskych strán. Vojenská junta pripravila v Španielskom Maroku vojenský puč a dňa 18. júla 1936 vypuklo povstanie proti republike, ktoré sa čoskoro zmenilo na občiansku vojnu. Povstalcov poskytlí pomoc Nemecko (vyslalo Légia Kondor) a Taliansko (poskytlo Expedičný zbor). Generál Francisco Franco y Bahamonde mal ambíciu stať sa vodcom povstania a neskôr i hlavou štátu. Ďalší povstalecký generál, Emílio Mola, vyhlásil, že sa do 8 dní stane pánom Madridu, pričom použil okrídlenú vetu, že „štyri kolóny zaútočia na mesto zvonku a piata zvnútra“.

Francúzska vláda jednostranne zrušila obchodné dohody, uzavrela hranice so Španielskom, čím jej znemožnila nákup vojnového materiálu v zahraničí. V Londýne vznikol Medzinárodný výbor pre nezasahovanie do španielskych záležitostí v záujme európskeho mieru, ktorý nakoniec svojim praktickým prístupom prakticky podporil povstalcov a interventov. Povstalecká junta vymenovala generála Franca na generalissima a postavila ho na čelo armády aj štátu. Tento si zvolil označenie „caudillo“ (podľa vzoru „duce“ a „führer“).

Naproti tomu, ako je známe, veľkú pomoc Španielskej republike poskytlo široké demokratické hnutie Ľudových mas mnohých krajín. Okrem zbierok na nákup liekov, potravín ap. sa hlásili do Španielska desaťtisíce dobrovoľníkov. Republikánska vláda rozhodla, že sa z nich stanú medzinárodné brigády, ktoré budú súčasťou španielskej armády. Úspechy v bojoch sa striedali na povstaleckej i republikánskej strane. Najdôležitejšie bojové stretnutia boli: bitka pri Jarame v snahe obklúčiť Madrid, povstalecká ofenzíva v Astúrii a Baskicku, republikánska ofenzíva pri Brunete, boj o strategické prístavné mesto Santander a opevnené mesto Balchite – kľúča od Zaragozy, krvavé boje o mesto Teurel, generálna ofenzíva smerujúca k Stredozemnému moru, ktorou rozdelili povstalci republikánske územie na dve časti, operácia pri rieke Ebro, frontálny nápor frankistov, talianskeho expedičného zboru a nemeckej Légie Kondor – pád Barcelony

(sídlo republikánskej vlády), po ktorom trosky republikánskej armády a interbrigadistov museli ustúpiť na francúzske územie, kde boli odzbrojení a internovaní.

26. apríla 1937 uskutočnili Nemci likvidačný nálet na malé mestečko Guerniku, čo potvrdilo skúšku nových bojových prostriedkov. Po tejto akcii sa na výzvu Medzinárodnej asociácie spisovateľov zišli vo Valencii významné osobnosti, ako M. A. Nexö, I. Erenburg, A. Seghersová, E. Hemingway, E. E. Kisch, R. Roland, P. Neruda a ďalší, ktorí sa pred tvárou sveta postavili za obranu Španielska.

V januári 1938 generál Franco rozpustil povstaleckú juntú, menoval oficiálnu „vládu nacionálneho Španielska“ a postavil sa na jej čelo. V máji 1938 republikánske Španielsko predložilo Rade spoločnosti národov (predchodkyňi OSN) návrh rezolúcie, ktorá by zákonnej vláde umožnila nákup zbraní na obranu krajiny. Rezolúcia bola zamietnutá, čím fakticky Spoločnosť národov „zavraždila Španielsko“.

Vlády Francúzska a Veľkej Británie uznali Francovu vládu nacionálneho Španielska. V marci 1939 došlo k rozpolteniu republikánskeho tábora – proti vláde sa postavila Junta národnej obrany. Vláda opustila Španielsko a nová junta začala vyjednávať o prímerí. Generál Franco však žiadal bezpodmienečnú kapituláciu. Potom začali frankistické vojská mohutnú vyčist'ovaciu operáciu, pri ktorej sa stretávali už len s minimálnym odporom. Napokon 28. marca 1939 sa nad Madridom objavila biela kapitulantská vlajka, keď nová vojenská junta vydala mesto povstalcovi. 1. apríla 1939 Caudillo Francisco Franco prišiel do hlavného mesta Španielska, a tak sa občianska vojna, sprevádzaná rozsiahlou zahraničnou intervenciou, skončila.

Po víťazstve frankistov nastala vlna represálií. V máji 1939 sa Légia Kondor urýchlene stiahla do tretej ríše, kde už prebiehali prípravy na ťaženie proti Poľsku, po ktorom nastala čudná vojna – mníchovská ilúzia mieru v Európe sa rozpadla. Nacionalistické Španielsko obsadilo v Maroku prístav Tanger a medzinárodné pásmo Gibraltáru, Franco

nepristúpil k osi Berlín – Rím a Španielsko vyhlásil za „nebojujúci štát“. Do vojny proti ZSSR vyslal formálne Modrú divíziu. Mussolini a Hitler zomreli, ale Franco prežil. Španielsko sa v roku 1953 stalo členom OSN, v roku 1947 bolo obnovené kráľovstvo. Franco zostal naďalej „nekorunovaným kráľom“ až do svojej smrti 19. 11. 1975. Občianska vojna 1936 – 1939, ktorá bola krvavou predohrou celosvetového konfliktu, sa stávala zabúdanou minulosťou.

Autor vyčísluje počty jednotiek podieľajúcich sa na občianskej vojne: republikánska armáda 450 000 bojovníkov, intervenčné sily Nemecka (Légia Kondor) a Talianska (expedičný zbor) 300 000 vojakov, povstalecké zbory Urgel, Mastrago, Aragon, Navara, elitný marocký zbor – 300 000 vojakov, internacionálne brigády 20 000 – 25 000 bojovníkov. V interbrigádach bojovalo okolo 3 000 Čechov a Slovákov, z ktorých takmer polovica padla. Prvou čs. jednotkou bola Gottwaldova čata, potom Guľometná rota Jána Žižku, Protiletadlová batéria Klement Gottwald, Delostrelecká batéria Jozefa Májka, dva prapory v 129. medzinárodnej brigáde a Poľný lazaret J. A. Komenského

Knihá je rozdelená na štrnásť kapitol, ktoré sú členené na menšie, od seba zreteľne oddelené, ale na seba nadväzujúce, takže dávajú ucelený obraz. V závere je uvedená chronológia a šesť kapitoliek o udalostiach, ktoré sa odohrali potom. Ale nie je tu ani zmienka o tom, ako boli interbrigadisti aj u nás vtedy i po skončení druhej svetovej vojny zneuznaní, ba priamo diskriminovaní. Knihu vhodne dopĺňa 40 dobových fotografií a 17 situačných náčrtkov, vyjadrujúcich najvýznamnejšie vojnové bitky a fronty občianskej vojny.

E. Jančo

TAYLOR, P.: *INSIGNIE SPOJENEC-KÝCH ZVLÁŠTNICH JEDNOTEK 1939 – 1948.* Brno: BB/art, 2004, 1. vyd., 220 s.

Väčšina akcií zvláštnych jednotiek prebiehala počas druhej svetovej vojny v utajení

a písať o nich sa začalo až po ukončení vojny. Z toho vyplýva, že aj ich význam docenila civilná verejnosť s oneskorením.

Publikácia sa zameriava na donedávna zanedbávanú časť zvláštnych jednotiek, a to ich insignie. Samotné zvláštne jednotky vznikali zväčša ako odpoveď na počiatočné neúspešné vystúpenia britskej armády. Poukazuje na to, že Británia nikdy nevyunikala nadmerným množstvom pozemného vojska. Jeho pýchu predstavovala vojnová flotila – vládkyňa morí, ktorá jej počas posledných 200 rokov zabezpečovala postavenie prvej veľmoci, s ktorou sa spájala funkcia policajta sveta. V období pred druhou svetovou vojnou a hlavne po prvom roku jej trvania, si britské velenie začalo uvedomovať nevyhnutnosť budovania leteckých síl, ktoré mali prevziať hlavnú a ťaživú zodpovednosť za obranu ostrovov. Pozemné vojsko sa ocitlo v kríze po neúspešnom vystúpení vo Francúzsku. Preto všetky možné sily, ktoré mohli pomôcť, sa aktivovali pri evakuácii z Dunkerque. Kráľovské námorníctvo a Kráľovské letectvo bojovali a tvrdo bránili prístup k britským ostrovom. V Afrike detašované pozemné jednotky sa pripravovali na boj s Talianmi. Britské domáce pozemné jednotky sa mohli venovať len tajným operáciám v okupovanej Európe, alebo výpadom ku kontinentálnemu pobrežiu, obsadenému nemeckými jednotkami. Predsa ich však čakala jedna závažná úloha. Pripravovali sa na odrazenie operácie Seelowe, čiže útoku Wehrmachtu na britské ostrovy. Pozemné vojsko sa nachádzalo po francúzskom dobrodružstve v troskách. Potrebovalo opäť získať sebaúctu a obyvateľstvu sa mala zdvihnúť morálka. Padlo rozhodnutie, že pozemným jednotkám poskytnú podporu pri bojových akciách ostatné armádne zložky. Churchill už v júni a júli 1941 vystúpil s výzvami a prejavmi o „zapálení Európy“, ktoré mali pozdvihnúť morálku národov Britského spoločenstva. Praktický dôkaz mali predstavovať ofenzívne akcie.

Autor približuje pohnútky a konkrétne kroky na vytvorenie špeciálnych jednotiek. Hľadá odpoveď na otázku: Čo sú vlastne

špeciálne jednotky? Podľa definície špecialistov sú to sily, špeciálne vycvičené a vybavené na to, aby plnili určitú úlohu, pre ktorú nie sú vhodné alebo dostupné pravidelné jednotky. Jedným z kritérií je, že jednotka nesmie byť početná. Mala by byť dobre vedená, využívaná iba na konkrétnu úlohu, pre ktorú bola vytvorená, a mala by mať dobrú disciplínu.

Admirál sir Roger Keyes, náčelník kombinovaných operácií, sústredil určené jednotky vo výcvikovom stredisku v Inveraray, kde sa podrobili tvrdému výcviku. Pozemné vojsko malo dvojaký prístup ku komandám. Niektorí velitelia sa pozerali na ich budovanie ako na pirátske odoberanie najschopnejších mužov z ich jednotiek, a iní to využili na zbavenie sa ťažkých prípadov a rebelantov. Ale zvláštne jednotky neboli postavené ako útulok darebákov hľadajúcich dobrodružstvo. Dominovali v nich priateľstvo a spoľahlivosť.

Kniha sa delí na 8 kapitol, členených chronologicky, geograficky a organizačne. Prvá kapitola je venovaná kombinovaným operáciám a prvým komandám. Pri opise 10. komanda, ktoré zaniklo pre nedostatok dobrovoľníkov v roku 1940, sa stretáme so zmienkou, že v roku 1942 vzniklo medzispojenecké komando, tvorené z vojakov z okupovaných európskych krajín. V 3. čate boli aj Čechoslováci s červenou nášivkou CZECHOSLOVAKIA v modrom poli. Výcvik kománd prebiehal v Achnacarry v Škótsku.

Ďalšie kapitoly sú venované 62. komandu alebo Zvláštnej leteckej službe (SAS), Zvláštnej jednotke L. K SAS neskôr patrila aj francúzska squadrona a grécka Svätá légia, ktorá odvodzovala svoje bojové tradície z bojov proti Sparťanom a Turkom. Znakom SAS mal byť pôvodne meč Excalibur, ale je ním dýka Fairburn Sykes. Ramenná nášivka vychádzala z egyptského hieroglyfického vyobrazenia slnečného božstva.

Prepadové jednotky na Strednom východe koordinovalo veliteľstvo v Káhire. Pod jeho právomoc patrila aj Diaľková púštna skupina. Zaujímavé poslanie mala indická diaľková

squadrona. Jej úlohou bolo zabrániť prieniku Rusov do oblasti perzsko-afgansko-sovietskej hranice.

Prepadové sily na Ďalekom východe najlepšie reprezentovali Činditi, ktorý dostali názov podľa draka s levou hlavou. Tento mýtický tvor strážil pagody v Barne. Dôležitú úlohu zohrávala aj Malajzijská ľudová protijaponská armáda.

Vzdušné sily zastúpené hlavne parašutistickými jednotkami nosili pri akciách na nepriateľskom území národnú vlajku. Zvláštnou kapitolou boli piloti klzákov, ktorí po pristátí bojovali s ostatnými vojakmi. Zvláštnou jednotkou bola austrálska Z jednotka, o existencii ktorej vedel len ministerský predseda a vrchné velenie. Z mimo britských jednotiek dôležitú úlohu zohrávala najmä 1. poľská samostatná výsadková brigáda.

Útvary zvláštnych operácií sa zaoberal bezpečnosťou vojnových zajatcov a ľudí nasadených na nútené práce (Zvláštne spojenecké prieskumné sily). Ženská transportná služba (FANY) sa snažila o poskytnutie okamžitej lekárskej starostlivosti priamo na bojisku. Jej činnosť zachránila veľa životov.

Medzi zvláštne jednotky Spojených štátov patrili 82. americká vzdušná divízia a 101. americká vzdušná divízia. Z pozemných jednotiek to boli hlavne Rangers, alebo v JV Ázii pôsobiaci Merrillovi marodéri. Myšlienku vytvoriť jednotky zvláštnych služieb prevzali Američania od Britov. Napríklad akciu pri likvidácii výroby ťažkej vody v Rjukane previedli Američania, Kanaďania a Nóri stmelení do Prvej jednotky zvláštnych služieb. Počas bitky v Taliansku pri Anziu dostali jej príslušníci pomenovanie čierni diabli.

Úrad strategických služieb, Útvary politickej vojny a Divízia psychologickej vojny nepôsobili vo frontovej línii, ale vnášali do nepriateľských radov zmätok a chaos. Zaslúžili sa o to, že Európa poznala písmeno V ako symbol víťazstva a jeho vyjadrenie v Morseovej abecede (teda úvodné tóny Beethovenovej Piatej symfónie).

Kniha je zameraná hlavne na obrazovú časť a približuje rôzne formy označení zvláštnych jednotiek. Zameraná je väčšinou na anglo-

americké jednotky a patrí medzi zvláštne publikácie z tematiky druhej svetovej vojny.

R. Hoza

LUCAS, J.: HITLEROVI ŽOLDNĚŘI. MISTŘI NĚMECKÉ VÁLEČNÉ MAŠINÉRIE Z LET 1939 – 1945. Praha : Naše vojsko 2004, 273 s.

Problematika vojenských dejín nacistickej tretej ríše je v súčasnosti natoľko pertraktovaná, že jej spracovanie sa premietlo v nespočetnom množstve knižných publikácií. Jedným z nesporných ukazovateľov obľúbenosti tejto problematiky je reedovanie prác s touto tematikou. Medzi azda najobľúbenejšie témy tejto kategórie patrí organizácia nemeckých branných síl, ich pôsobenie na bojiskách druhej svetovej vojny a personifikácia generality a admirality, a práve na tieto témy sa prevažná väčšina publikácií zameriava. Výnimkou nie je ani reedícia tohto knižného titulu, s prekladom ktorého sa mala verejnosc' možnosť oboznámiť sa už v roku 1997.

Autor *Hitlerovych žoldněřů*, James Lucas, je všeobecne známy vojenský historik a na poli vojenskej histórie sa prezentoval desiatkami odborných, hlavne však populárno-vedeckých, publikácií. Len výnimočne sa nevenovali problematike vojenských udalostí a militárií Hitlerovského Nemecka. Podobne ako v predchádzajúcich publikáciách, aj v tejto sa prezentuje ako erudovaný historik a rozprávač. Ako bývalý veterán mal k problematike vojenských dejín vždy veľmi blízko a profesionálne sa nimi začal zaoberať po druhej svetovej vojne. Od začiatku sa pritom jeho pozornosť zamerala na nemeckú armádu a štúdie, ktoré napísal, vyvolali medzinárodný ohlas.

V tejto knihe sa autor zameril na 15 nemeckých veliteľov, ktorí sa významným spôsobom podieľali na Hitlerovom vojnovom úsilí. Opisuje ich úlohu v nemeckej vojenskej hierarchii, ako aj výkony, ktoré dosiahli na taktickej či strategickej úrovni. Nakoľko dejiny nemeckej armády bojujúcej v druhej

svetovej vojne sú plné mien výnimočne schopných vojakov a dôstojníkov, výber autora bol vystavený tvrdej skúške a nekompromisnej selekcii. Do knihy mohol zaradiť len obmedzený počet dôstojníkov, preto sa usiloval prihliadať na „kvalitatívny rozmer“, ktorý vo vojenstve odlišuje brilantných veliteľov od tých, ktorí sú „iba“ prvotriedni. Autor je však presvedčený, že napriek nevyhnutnej subjektivnosti, pokrýva jeho výber najširšie možné spektrum bojových skúseností.

Monografia približuje tak vojakov, ktorých novátorstvo ovplyvnilo vývoj vojny, ako aj o tých, ktorí dosiahli vojenské víťazstvá na najvyššej strategickej úrovni. Sú medzi nimi aj takí, ktorí sa zásluhou svojich schopností dokázali vypracovať z najnižších miest až k vrcholom vojenskej hierarchie. Sú medzi nimi aj muži, ktorí si vydobyli rešpekt nielen u vlastných vojakov, ale aj u nepriateľa, muži o ktorých sa píše biografie, šíria legendy a ktorých činy charakterizujú neobvykle prezývky. Prikladom sú generáli poľní maršali Erwin Rommel, „Líška púšte“, meno ktorého figuruje na čelnom mieste vo spomienkach všetkých účastníkov západného ťaženia nemeckej armády na jar 1940 a vojny v Afrike, či Walter Model, preslávený ako „Vodcov hasič“, sláva ktorého spočívala v neprekonateľnom talente v otázkach defenzívy, a ktorý to za niekoľko rokov dotiahol z plukovníka na maršala. K stratégom sa radia generáli poľní maršali Albert Kesselring, „Usmievavý Albert“, ktorý preukázal mimoriadne veliteľské schopnosti tak v letectve, ako aj pozemnom vojsku a meno ktorého sa stalo synonymom spojeneckej bezradnosti v Taliansku a Erich von Manstein, pravdepodobne najlepší znalec svojho remesla v druhej svetovej vojne.

Medzi novátorov bol zaradení generálplukovník Kurt Student, strojca nemeckých výsadekových jednotiek, ďalší sem boli zahrnutí pre svoje pozoruhodné hrdinské činy. Z nich vynikajú najmä tankový veliteľ, SS-hauptsturmführer, Michael Wittman, ktorý dokázal sám zastaviť útok celej britskej tankovej brigády a major Rudolf Witzig, ktorý sa s hŕstkou mužov zmocnil „ne-

dobytnéj“ belgickej pevnosti Eben Emael. „Tankový gróf“ generálmajor Hyazinth von Strachwitz, ktorého výpady, vedené hlboko do nepriateľského tylu, sa stali legendárne, ako aj údajne najlepši veliteľ bojovej skupiny, SS-strumbahnführer Otto Weidinger, patria do rovnako vymedzeného rámca. Originálny výber vojenských osobností autor doplnil o dôstojníkov, ktorí sa napriek preukázaným úspechom a schopnostiam nestali až takí známi, ako niektorí ich kolegovia. Sú to „Hitlerový hasič z Rakúska“, generálplukovník Lothar Rendulic, nezlomná vôľa k odporu ktorého bola preslávená, SS-oberstgruppenführer a generálplukovník Waffen-SS Joseph Dietrich, ktorého fanatická viera v nacizmus dominovala pri bojovom vedení jednotiek, či tankoví experti ako generál tankového vojska Walther Nehring a generálmajor Willi Langkeit a výsadkári, generál výsadkového vojska Bernhard Ramcke a plukovník Friedrich von der Heydte.

Pri opise mnohých víťazstiev a úspechov, dosiahnutých mužmi, o ktorých je v tejto knihe reč, logicky vzniká dojem (a na čo autor koniec-koncov aj sám upozorňuje) prehnanej glorifikácie. Opisy jednotlivých aktérov vyznievajú ako citácie pri udeľovaní významenání. Väčšina príbehov z týchto citácií aj skutočne vychádza. Základom ostatných sa stali predovšetkým bojové hlásenia nadriadených a ich spolubojovníkov, ktorých rozprávanie autor rozvinul. Keďže formulácie bojových hlásení a odporúčení na vyznamenanie boli veľmi suché a faktograficky strohé, sa pokúsil autor dodať týmto neutrálne ladeným oficiálnym záznamom potrebnú živosť. Nakoľko priestor na detailný opis jednotlivých akcií Hitlerových dôstojníkov je minimálny, autor sa sústreďuje len na stručné priblíženie ich vojenskej kariéry s podrobnejším líčením tých udalostí, ktoré ich dostali do povedomia, resp. ich preslávili. Čitateľ musí preto zapojiť do hry aj všetku svoju predstavivosť, pretože podľa autora by sa mal usilovať „čísť medzi rýdky a sám si dokreslovať dramata“, ktoré on mohol iba načrtnúť. Uvedomiť by si taktiež mal aj to, že niektoré znaky kariéry mala väčšina dôstojníkov

rovnaké. K pochopeniu podstaty oných spoločných znakov autor v úvode aspoň v krátkosti uvádza niektoré politické a vojenské aspekty vývoja Nemecka po prvej svetovej vojne a vytvorenom Versaillskom mierovom systéme.

Zárukou kvality a odbornosti predkladanej knihy sú mená prekladateľov, ktorí sa výraznou mierou podpísali pod jej odbornú kvalitu. Jiří Fidler a Vladimír Pilát v poznámkach prekladateľov upravujú a korigujú mnohé z uvedených chybných a niekde aj vyslovene nezmyselných údajov, za čo im patrí veľká vďaka. V závere je prehľadný miestny a menný register, fotografická príloha s portrétmi hlavných protagonistov, umiestnená v strednej časti knihy, pochádza z osobného fotografického archívu Jamesa Lucasa.

A. Maskalik

LORD, W.: *DUNKERSKÝ ZÁZRAK*. Praha – Litomyšl : Nakladatelství PASEKA, 2004, 304 s.

Kniha má 15 kapitol a vhodne ju dopĺňa 16 strán príloh s dobovými fotografiami.

V úvode publikácie autor stručne načrtol situáciu od mníchovského diktátu v septembri 1938 a problémy, ktoré bezprostredne viedli k vzniku druhej svetovej vojny. Ďalej pokračuje líčením udalostí v rámci tzv. čudnej vojny. V lete 1940 nemecký Wehrmacht prepadol Dánsko a Nórsko, potom vtrhol do Holandska, Luxemburska a Belgicka a bleskovým úderom mieril do Francúzska. Francúzsko bolo zaskočené, jeho vojaci vysedávali v Maginotovej línii, ktorú Nemci obišli. Na pomoc francúzskej armáde boli vyslané aj britské expedičné sily (BEF) v počte troch zborov, ktoré sa nemeckým útokom cez Ardeny dostali do obkľúčenia. Každý myslel, že BEF môže zachrániť iba zázrak.

24. mája 1940 bolo okolo 400 000 spojeneckých vojakov Veľkej Británie a Francúzska sústredených na pobreží západného

Belgicka a severného Francúzska, blízko francúzskeho prístavu Dunkerque. Tanky hitlerovskej armády stáli odtiaľto na dostrel, iba 8 km. A predsa sa podarilo spojenecké vojská z tejto pasce zachrániť. Z nepochopiteľných príčin Hitler vydal rozkaz na zastavenie ofenzívy úderných tankových a obrnených zborov a o osude Spojencov mala rozhodnúť Luftwaffe.

V nedeľu dňa 26. mája 1940 na rozkaz anglického Doveru o 18.57 h začala operácia Dynamo. Potom bolo viac ako 338 000 vojakov evakuovaných do Anglicka a 4 000 bolo dopravených do Cherbourgu a ďalších francúzskych prístavov. Operáciu riadil z hradu v Doveri viceadmirál Bertram Ramsay a naložovanie námorný kapitán Tennant. Evakuácia prebiehala z prístavu Dunkerque a z pláží Malo-les-Bains, Beay-Dunes, La Panne. Operáciu zabezpečovali všetky dostupné (vojenské a civilné) plavidlá: malé člny, parníčky, parníky, námorné lode, križníky, torpédoborce, minolovky. Ich počet už nikto nikdy nespočíta. Evakuácia prebiehala po trasách X, Y a Z. Vojny sa nevyhrávajú evakuáciami, ale tu to Hitlerovi prvýkrát nevyšlo podľa jeho predstáv. Dňa 4. júna 1940 bola operácia Dynamo o 14,23 h oficiálne skončená. Bola to jedna z najväčších záchranných operácií všetkých čias.

Pre každého Brita je Dunkerque symbolom víťazstva, veľkosti a nevyčerateľnej sily ducha národa a ochoty obetovať sa pre spoločnú vec. Pre Francúzov znamená Dunkerque trpkú porážku. A pre Nemcov navždy premeškanú a premárnenú príležitosť.

Walter Lord (počas druhej svetovej vojny slúžil na Úrade strategických služieb USA) sa pri opise operácie opieral o štúdium materiálov vo Verejnom štátnom archíve v Londýne, fondov admirality a RAF, materiálov francúzskeho vojnového námorníctva a prekvapujúco úplných nemeckých prameňov, dobových novín a časopisov, skúmaním vojnových denníkov jednotiek a plukov a napokon o množstvo memoárov a osobných denníkov priamych účastníkov udalostí počas dlhých 6 rokov. V podrobnostiach sa dokázal vžiť do svojho rozprávania, čím ukázal mozaiku rozmanitých pohľadov na dramatické

udalosti tých dní a neobyčajne živo sprítomnil vtedajšiu vojnovú atmosféru.

Autor dal knihe názov *Zázrak*, pretože je to, podľa neho, to jediné pravé slovo, ktoré vystihuje šťastenu evakuácie spojeneckých vojsk z Dunkerque. V skutočnosti sa na zázraku podpísalo niekoľko okolností: predovšetkým to bolo počasie. Lamanšský prieliv je obyčajne drsný, vtedy však pekné počasie vydržalo celých 9 dní. Inou okolnosťou či zázrakom bolo, že Hitler vydal rozkaz na zastavenie nemeckých tankov, ktoré sa už chystali zasadiť posledný úder, čím umožnil únik BEF z obklúčenia. O tretí zázrak sa postarala samotná Luftwaffe tým, že nepoužila triebivé bomby. Luftwaffe nemohla evakuáciu znemožniť, no mohla spôsobiť veľké straty.

Ešte jedna udalosť z Dunkerque sa na konci druhej svetovej vojny viaže k Československu (mimo rámec tohto diela). 1. samostatná československá obrnená brigáda vo Veľkej Británii pod velením gen. Lišku bola 30. 9. 1944 prepravená do Normandie, 8. októbra zasiahla do bojov v rámci 21. skupiny armád generála B. L. Montgomeryho a držala v obklúčení odrezanú, takmer jedenásťtisícovú nemeckú posádku pobrežnej pevnosti Dunkerque, počas ôsmich mesiacov. 23. 4. 1945 bol do 3. americkej armády gen. G. S. Pattona prevelený Kombinovaný oddiel brigády pod velením pplk. Aloisa Sítka v sile približne dvoch rôt (143 mužov), ktorý 1. mája neďaleko Chebu prekročil čs. štátne hranice. Dňa 8. mája večer sa dostal do Prahy, ale musel sa stiahnuť až k Plzni, potom znova ráno 9. mája prišiel do Prahy, kde zostal až do 11. mája, odkiaľ sa na žiadosť sovietskeho velenia musel vrátiť za demarkačnú čiaru. Zvyšok brigády bol pri Dunquerque, ktorá 7. mája dostala rozkaz na zastavenie palby a 9. mája sa gen. Liškovi vzdalo 355 dôstojníkov a 10 530 vojakov Wehrmachtu. V dňoch 12. – 18. mája 1945 sa brigáda urýchlene presunula do Československa a 30. mája sa zúčastnila na slávnostnej prehliadke v Prahe.

E. Jančo

DIZDAREVIČ, R.: *OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLÁVIE*. Praha : Svědectví. 2002, 351s.

Raif Dizdarevič, koncom Titovej éry predseda Predsedníctva Bosny a Hercegoviny, po smrti maršala postupne zastával funkcie predsedu federálneho parlamentu, ministra zahraničných vecí a v rokoch 1988 – 1989 predsedu Predsedníctva SFRJ. Kniha tým získava punc kvalifikovaného pohľadu zblízka, zo samej špičky politického vedenia vo vypätom období erózie spoločného štátu. Neide pritom o pamäti skoncipované dodatočne. Vznikali na základe poznámok, ktoré si autor počas výkonu funkcií sústavne robil, opierajú sa tiež o stenografické záznamy všetkých jeho vystúpení na politických poradách, o spracované denníky jeho sekretariátu a, pochopiteľne, aj o oficiálne dokumenty.

Svědectví je pohľadom juhoslovanského komunistu (rozdiel oproti našim reáliám možno cítiť predovšetkým v častiach venovaných zahraničnopolitickým otázkam), ktorý sám seba označil za jugonostalgika a titovca. Rešpekt – isteže s náznakmi kritickosti – voči Titovi, a predovšetkým úplne jasne vyjadrený projuhoslovanský federalistický postoj a rovnako jasný odpor k rozpadu štátu (u nás by získal nádych exkluzívnosti) sú dominantnými črtami celej knihy. Tiež úsilie a pocit bezmocnosti, aj istý fatalizmus zaznievajúci z úvodu (ktorý sa píše vždy nakoniec).

Úvod vytvára nevyhnutný kontext k téme, kontext rozsahom možno spartánský, keďže sa venuje histórii Juhoslávie od vzniku až do občianskej vojny, čo je presah oproti samotnému textu. Dizdarevič tu naznačuje stanoviská niektorých štátov v Balkánskej kríze, vrátane Československa.

Už neformálnym úvodom k vlastnej téme je aj prvá kapitola, ktorá hovorí takpovediac denníkovou formou o napätej atmosfére posledných týždňov života dlhoročného vodcu a kriticky o vyrovnávaní sa s novou situáciou a s výzvami, ktoré priniesla jeho smrť.

Hoci ide o pamäti politika, významné miesto v práci je venované hospodárskym otázkam, problematike nerovnomerného roz-

voja zväzových republík a aj z toho vyplývajúcim komplikovaným vzťahom. Osobitná pozornosť, nielen v tejto súvislosti prislúcha Slovinsku a, vzhľadom na pôvod autora, aj Bosne a Hercegovine. Dizdarevič ako bývalý diplomat a minister zahraničia zasvätené hovorí o medzinárodnom postavení SFRJ a o zahraničných aspektoch jej hospodárskej politiky. Niektoré pasáže, napr. o úlohe Juhoslávie v Hnutí nezúčastnených, pôsobia trochu odťažite, resp. sú späté skôr s východiskom pre dominantnú problematiku, ako kontrapunkt neskoršieho vývoja.

Chronologické spracovanie je samozrejmosťou. Predsa však obdobie, keď autor stál na čele Predsedníctva SFRJ, je tu zvlášť akcentované. Raif Dizdarevič ho opísal samostatne už v roku 1995, publikované však bolo až v tejto podobe (v knihe od 5. kapitoly). Čitateľ získava predstavu o kríze vzťahov v rámci federácie i vo vedení ZKJ v situácii, keď nebola všeobecná pripravenosť akceptovať požadované radikálne reformy, rástlo nebezpečenstvo srbskej hegemonie a súčasne separatistické tendencie v republikách. Nacionalizmus zosilnel v situácii, keď komunizmus nevytvoril predpoklady pre alternatívny zdroj súdržnosti federácie a Dizdarevič, principiálny odporca Miloševičovho štýlu politiky, priznáva, že nik nemal vo vedení víziu, k akej katastrofe sa vývoj uberal. Za podstatné pri zlyhaní civilného sektora považuje nedostatok modernizačného úsilia v politike a rozhodnosti pri presadzovaní ekonomických reforiem.

Autor venuje značnú pozornosť otázke Kosova. Je moslim, resp. nie je Srb, a možno aj to dodáva jeho „federalistickému“ prístupu ku kosovskej téme vyváženosť a dojem evidentnej snahy o objektivnosť (čo je ostatne jedna z najzrejmějších črt celej knihy).

Dizdarevič hovorí o mechanizme politického riadenia armády, o štrukturálnych reformách a personálnych zmenách, ktoré „zdedil“, do obdobia svojho federálneho predsedníctva. Z typickej pozície civila poukazuje na rozdiel v ponímaní východísk z krízy, keď politické vedenie nebralo dostatočne na zreteľ varovania armádnych kruhov a nebolo ochotné prijať opatrenia

súvisiace s komplexnejšou revíziou ústavy. Armáda sama neprekročila konštitučný rámec a iba poukazovala na potrebu zmien bez toho, aby prevzala iniciatívu. Na druhej strane autor dokumentuje postupné prenikanie nacionalizmu do armády a jej úlohu pri rozpade Juhoslávie, ktorú považuje v období od roku 1990 za kľúčovú.

Knihu obohatili záverečné úvahy Dizdarevičových „konzultantov“ prof. Bianchiniho a Hadžihasanoviča z Bologne o celkovom charaktere práce, resp. etickom rozmere konfliktu dvoch politických generácií v Juhoslávii. Súčasne pražský vydavateľ doplnil knihu o prehľady týkajúce sa Hnutia nezúčastnených, obsadenia ťažiskových postov v SFRJ v celej jej povojnovej histórii, ako aj o bilanciu zbrojného aspektu prvej vojny na Balkáne.

Dizdarevič nám predkladá „pohľad zo Sarajeva“, ktorý je iný, než aký by bol z Belehradu, Lubľany či Záhrebu. Je zrejším pozitívom týchto pamätí, že, aj vďaka živosti témy, ponúkajú čitateľovi zamyslenie či možnosť kladenia si vlastných otázok. Čo lepšie sa môže autorovi prihodiť?

P. Száraz

MILLER, D.: *SPECIAL FORCES. The men, the weapons and the operations.* London : Salamander Books Limited, 2001, 179 s.

Pred niekoľkými rokmi vyšlo druhé vydanie publikácie v hore uvedenom anglickom origináli. Autorom publikácie (*ŠPECIÁLNE JEDNOTKY. Bojovníci, zbrane a operácie*) je bývalý dôstojník britskej armády, ktorý počas vojenskej kariéry pôsobil na Ďalekom východe, v strednej Európe a na Falklandských ostrovoch. Neskôr sa stal nezávislým publicistom. Ako novinár spolupracoval s informačnou skupinou Jane's; ako redaktor *Medzinárodnej obrannej revue (International Defense Review)*. Pripravil aj prvé vydanie publikácie *Major Surface Warships (Najvýznamnejšie vojenské lode)*. V súčasnosti sa ako samostatný autor zaoberá rôznymi aspektmi vojenstva. Prispieva do mno-

hých medzinárodných časopisov, vydal okolo 35 kníh. Predslov ku knihe napísal Robert C. Kingston, generál americkej armády vo výslužbe, ktorý počas úspešnej vojenskej kariéry velil aj jednotke špeciálnych síl a prispel k načrtnutiu základnej filozofie poslania špeciálnych jednotiek.

Text knihy, doplnený unikátnymi fotografiami a kresbami, približuje čitateľovi históriu vzniku špeciálnych jednotiek, jednotlivé akcie, významné zbrane, ako aj vybavenie špeciálnych jednotiek na celom svete. Táto publikácia predstavuje podrobné informácie, i keď nie vyčerpávajúce, zábery zo skutočných bojových akcií a výcviku, taktické mapy, ako aj rezy zbraní a detailný popis fungovania mechanizmu zbraní špeciálnych jednotiek.

V úvode je stručná charakteristika špeciálnych síl, označovaných aj ako elitné, alebo zvláštneho určenia, patriace medzi polovojenské organizácie a používajúce nekonvenčné metódy boja. Do tejto skupiny možno zaradiť jednotky a útvary označované ako komandá, výsadkové jednotky a dobrovoľnícke jednotky.

Vznik prvých špeciálnych jednotiek možno konštatovať už v staroveku. Významnejšiu úlohu zohrali v 18. storočí. Mnohé špeciálne jednotky našli uplatnenie hlavne počas druhej svetovej vojny. Po jej skončení bola väčšina z nich rozpustená. Obnovenie ich činnosti a rozšírenie možno konštatovať hlavne od 60. rokov, ktoré boli poznačené pokračovaním povojnového procesu dekolonizácie. Vznik špeciálnych jednotiek v mnohom ovplyvňoval faktor studenej vojny.

Autor konštatuje, že súčasná politická situácia dáva za pravdu víziám Georga Orwella, ktorý napísal: „Vojna a mier sú dva rôzne stavy, ale náš súčasný mierový stav má niektoré nezameniteľné rysy vojny.“ Jeho súčasťou sú konflikty národnostných menšín, genocída, terorizmus, prevraty, revolúcie a občianske nepokoje. D. Miller poukazuje na to, že aj tie najlepšie zo špeciálnych jednotiek môžu čeliť len malej časti hrozby, ktorú predstavuje protištátna činnosť, medzinárodný zločin a terorizmus. To je dôvod, prečo sa špeciálne sily ďalej rozširujú, prečo štáty spolupracujú na

vypracovaní strategických postupov, a prečo sa terorizmus stále viac považuje za druh vojnového konfliktu. Pre špeciálne jednotky je typické, že sa neustále vytvárajú, rozpúšťajú a obnovujú podľa aktuálnych okolností a potrieb daného štátu. Avšak doteraz nebola vytvorená všeobecne prijateľná definícia, ktorá by vystihovala skutočné poslanie špeciálnych jednotiek. Z bezpečnostných dôvodov sú konkrétne informácie o špeciálnych jednotkách pomerne strohé. V úvodnej časti publikácie sa osobitná pozornosť venuje pôsobeniu špeciálnych síl štátov NATO na riešenie krízy na Balkáne v roku 1999. Monografia je rozdelená na tri časti.

V prvej časti *Špeciálne jednotky*, ktorá je najobsažnejšia, sa poukazuje na situácie, v ktorých sa tieto jednotky nasadzujú, ako aj na pozitíva, ktoré, v porovnaní s konvenčnými silami, toto nasadenie prináša. Potom, podľa abecedného radenia štátov na celom svete Argentínou počnúc a USA končiac, približuje jednotlivé špeciálne jednotky. Ich presný názov, vznik, poslanie, úlohy, ktoré plnia, organizáciu, výzbroj a výstroj. Veľká pozornosť je venovaná profesionálnej príprave, to znamená náročnému procesu výberu a výcviku jej adeptov. Ich príslušníci, vybavení jazykovými znalosťami, majú možnosť účinne sa podieľať na bojových akciách v zahraničí. Mnohé elitné jednotky podliehajú priamo vrchnému veleniu ozbrojených síl štátu. Ak sú nasadení v zahraničí, sú poverovaní plnením strategicky významných úloh. Niektoré jednotky podliehajú veleniu bojových veliteľov a môžu počítať s podporou armádných síl, zatiaľ čo iné operujú samostatne, nezávisle od veliteľskej štruktúry armádných útvarov.

Druhá časť má názov *Významné operácie*. V nej sa uvádza, že významné bitky moderných čias boli vybojované na miestach, ako je Entebbe (Uganda), Džibuti, Grenada, Iránska púšť, Falklandské ostrovy a Mogadišo (Somálsko). Ich spoločným znakom bolo, že sa ich zúčastnili špeciálne jednotky rozličných typov a vo všetkých išlo o konflikty, ktoré možno zahrnúť do kategórie „nízkej intenzity“. Skúsenosti, ktoré v týchto akciách získali, sa stali základom ich ďalšieho štúdia.

Publikácia prináša podrobný priebeh operácie v Entebbe v júli 1976 za účelom vyslobodenia lietadla spoločnosti Air France, na palube s izraelskými pasažiermi, ktoré uniesli do Entebbe (Uganda) palestínski teroristi a členovia nemeckej teroristickej skupiny počas letu z Tel Avivu. Priebeh akcie podľa autora potvrdil, že Izraelčania sú majstri rýchlych a rozhodných akcií. K úspešným akciám špeciálnych jednotiek v 70. rokoch patril aj zásah proti juhomoluckým teroristom v Holandsku, ktorí uniesli vlak a obsadili základnú školu v severnej časti Holandska. V októbri 1977 bola nemeckou špeciálnou jednotkou GSG rovnako úspešne zorganizovaná v somálskom Mogadiše záchranná akcia uneseného Boeingu 737, ktorý patril leteckej spoločnosti Lufthansa. Únos sa odohral nad francúzskym stredomorským pobrežím. Akcia bola o to úspešnejšia, že žiaden z rukojemníkov neprišiel o život. Operácia americkej elitnej jednotky Delta na oslobodenie americkej ambasády v Iráne, ktorú obsadili iránski náboženský extrémisti, pod názvom Eagle Claw (Orlí pazúr) koncom roka 1979 a začiatkom roka 1980, nebola úspešná. Operácia britskej SAS v apríli a máji 1980 na oslobodenie iránskej ambasády v Londýne bola o to dramatickejšia, že sa odohrávala pred očami a kamerami novinárov a televíznych štábov, ktorí sa zhromaždili okolo obsadenej ambasády. Skupinu teroristov pochádzajúcich z Arabistanu zneškodnili v priebehu niekoľkých minút. K úspešným zásahom britských elitných jednotiek v boji proti Argentínčanom patril aj útok na Wireless Ridge počas vojny o Falklandské ostrovy v júni 1982. K ďalším opisovaným akciám špeciálnych jednotiek, tentoraz amerických, bola operácia na Grenade v roku 1983. Veľmi dramaticky približuje publikácia únos výletnej lode Achille Lauro v roku 1985 palestínskymi teroristami, na záchranu ktorej Američania zorganizovali záchrannú akciu. Nie je vyznechaná ani operácia Púštna búrka v roku 1991, vojna Spojencov v Perzskom zálive proti Iraku. Je všeobecne známe, že sa vyznačovala najväčším sústredením špeciálnych jednotiek z rôznych krajín na konvenčnom bojisku. Poslednou opisovanou

Vojenská história

akciou špeciálnych jednotiek je operácia Restore Hope (Obnovte nádej) na konci roka 1992 až do polovice roka 1993 v Somálsku na zneškodnenie „generála“ Aidida a zneškodnenie ozbrojencov, ktorí sa zmocnili zásob dodaných v rámci humanitárnej pomoci. Do akcie boli zapojené americké špeciálne jednotky za účasti príslušníkov síl OSN. Akcia priniesla mnoho obetí a nemožno ju považovať za mierovú.

Tretia časť knihy nesie názov *Výzbroj a výstroj*. Elitné a špeciálne jednotky väčšinou používajú štandardnú vojenskú výzbroj a výstroj. Jednak z ekonomických dôvodov a jednak preto, že zbrane, nenechávajú po streľbe špecifické stopy, ktoré by na ne zvlášť upozorňovali. Sú ale situácie, keď sa elitní vojaci bez špeciálneho vybavenia nezaobídu.

Špeciálne jednotky, pôsobiace na celom svete, sú vybavené množstvom rôznych druhov dlhých a krátkych palných zbraní. Rozsah publikácie umožnil priblížiť len niektoré z nich. Ilustrované zbrane sú prototypmi jednotlivých druhov. Medzi bojové prostriedky, ktoré používajú tak konvenčné sily ako elitné, patrí americké terénne vozidlo Hummer, alebo francúzska útočná puška FAMAS. Iné bojové prostriedky boli na-

vrhnuté na základe špecifických požiadaviek špeciálnych jednotiek. Tu možno zaradiť napr.: pištoľ Heckler Mk 23, ozbrojené verzie vojenského dopravného lietadla Lockheed C-130 Herkules alebo ruské bojové vozidlo pre výsadkárov (BMD).

Niektoré staršie zbrane rozšírené medzi teroristami používajú aj špeciálne jednotky. K týmto zbraňam patria napríklad britský Sten a Sterling alebo dánsky samopal Madsen. Teroristi sú často vyzbrojení protitankovými zbraňami RPG-7.

Záver kapitoly je venovaný ponorkám. Tie patria k najúčinnjším prostriedkom špeciálnych jednotiek na utajenú prepravu na miesto uskutočnenia bojových operácií, keďže sa mnohokrát odohrávajú v blízkosti pobrežia.

Publikácia poskytuje ucelený sumár vedomostí o špeciálnych jednotkách na celom svete, o ich bojovom nasadení, ako aj najčastejšie používaných zbraňach, vrátane technických údajov a popisu fungovania ich mechanizmu. Z hľadiska obsahového ju možno odporučiť odborníkom, ako aj širšej čitateľskej verejnosti.

M. Stanová

KRONIKA

5. MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA PRACOVNEJ SKUPINY VOJENSKEJ HISTÓRIE PARTNERSTVA ZA MIER

V dňoch 4. až 8. apríla 2005 sa v priestoroch Národnej akadémie obrany vo Viedni uskutočnila pod záštitou Konzorcium obranných akadémií a inštitútov obranných štúdií Partnerstva za mier 5. medzinárodná vedecká konferencia Pracovnej skupiny pre vojenskú históriu pod názvom *Mnohonárodné operácie, spojenectvá a medzinárodná spolupráca: minulosť a budúcnosť*.

Program konferencie sa začal 4. apríla vo večerných hodinách spoločenským stretnutím v priestoroch Vojenského historického múzea, na ktorom vystúpil s príhovorom veliteľ Národnej akadémie obrany Viedeň, generál Raimund Schittenhelm. Po jeho príhovore absolvovali účastníci prehliadku múzejnej expozície.

Rokovanie otvoril kanadský spolupredsedaajúci Dr. Ronald G. Haycock spolu s rakúskym hosťiteľom Dr. Erwinom A. Schmidlom. Konferencia bola rozdelená do štyroch blokov. V rámci prvého bloku pod názvom *Od 17. storočia po prvú svetovú vojnu* vystúpili Dr. Sergiu Iosipescu (Rumunsko) s referátom *Karpatsko-dunajské kniežatstvá. Vojenské spojenectvá v XVII. storočí*. Ďalej nasledoval referát Dr. Roberta S. Rusha (USA) *Štúdie suverénnych štátov vo vojenskej koalícii: Konfederácia štátov amerických* a kapitána I. stupňa Rüdiger Schiela (Spolková republika Nemecko) s príspevkom *Vzťahy medzi Nemeckým imperiálnym námorníctvom a k.u.k. rakúsko-uhorským námorníctvom v rokoch 1871 – 1914*. Po krátkej prestávke odznel referát prof. Dr. Ronalda Hyacocka (Kanada) *Rodiace sa mladé, ale nezávislé spojenectvo: Kanada v Anglo-búrskych vojnách a v prvej svetovej vojne* a po ňom vystúpil Dr. Ferenc Pollman (Maďarsko) s referátom *Zahraničná politika Dvojspolku a Monarchie voči Balkánu*. Záverečný príspevok prvého bloku predniesla poručička Emmanuelle Braudová (Francúzsko) s názvom *Medzinárodná výprava do Číny v rokoch 1900 – 1901*.

K tomuto bloku sa následne rozvinula zaujímavá diskusia na otázku, či možno považovať štáty Konfederácie za suverénne štáty v európskom poňatí suverenity. Jednoznačne sa k tomu postavili európski historici, ktorí takúto myšlienku odmietli. Prekvapivo však americkí historici tento názor nekomentovali.

V druhom bloku, nazvanom: *Medzivojnové obdobie, druhá svetová vojna a začiatok studenej vojny*, predniesol plukovník Dr. Petre Otu (Rumunsko) referát *V tieni veľkých spojencov: Rumunsko-talianske vzťahy v rokoch 1919 – 1927*. Nasledovalo vystúpenie veliaceho seržanta Dr. Thomasa C.S. Garretta (USA) *Mníchov 1938: Zlyhanie čestnosti medzinárodných zmluvných záväzkov*. Dr. Ben Schoenmakera (Holandsko) vo svojom príspevku *Mnohonárodná vojenská spolupráca počas oslobodzovania Holandska v rokoch 1944 – 1945* poukázal aj na útrapy civilného obyvateľstva spôsobené bojovou činnosťou Spojencov. Ilustroval to na príklade úmyselného rozsiahleho zatopenia oblastí, ktoré sa realizovalo aj napriek protestom holandskej kráľovnej v Londýne.

Posledný referát v rámci bloku predniesol plukovník Dr. Anatolij Prokopiev (Bulharsko) pod názvom *Peripetie Bulharska v rokoch 1941 a 1945*, pričom analyzoval postavenie Bulharska najprv na strane fašistického Nemecka a na sklonku vojny ako spojenca Sovietskeho zväzu. Aj napriek tomu, že sa bulharské vojská podieľali na oslobodení Srbska a Maďarska, ocitlo sa Bulharsko medzi porazenými štátmi so všetkými dôsledkami, ktoré z toho vyplývali.

Jedným zo záverov diskusie k prvej časti druhého bloku vyplynulo, že nie je možné úplne zabezpečiť skutočnú rovnoprávnosť členstva v rámci aliancie. V koalíciách spravidla dominantné štáty hľadajú druhotne na záujmy menších, resp. slabších, partnerov alebo záujmy koalície ako celku, pretože v prvom rade sledujú uspokojenie vlastných záujmov a potrieb. Na takéto počínanie práve doplatilo v roku 1938 nielen Československo, ale i mnohé štáty a národy v čase druhej svetovej vojny. Či je to tak aj v súčasnosti, to posúdi história s odstupom času.

Po krátkej prestávke vystúpil Prof. Dr. Brian McKercher (Kanada) s referátom *Kanada a vojna očami výborov: Slobodná zem Britského spoločenstva národov v druhej svetovej vojne*. Nasledoval príspevok Dr. Michala Štefanského (Slovensko) *Sovietsky vplyv na československú armádu*, v ktorom na postavách dvoch ministrov obrany, armádnych generálov Ludvíka Svobodu a Alexeja Čepičku, priblížil politickú situáciu na Slovensku pred vznikom Varšavskej zmluvy. V ňom zaujímavým spôsobom analyzoval príčiny ich politických vzostupov a pádov. L. Svoboda odmietal postupné spolitizovanie armády, čo malo za následok nedôveru najvyšších sovietskych politických a straníckych špičiek a následné odvolanie z postu ministra obrany. Čepička, na rozdiel od Svobodu, problémy so spolitizovaním armády nemal, a tak za výdatnej pomoci sovietskych komunistických vojenských komisárov pretvoril československú armádu na sovietsky obraz. Tento proces prerodu armády bol neslávne spojený s represiami a perzekúciami. V tomto období narastal nevídaný rozmach zbrojného priemyslu, čo úzko súviselo s orientáciou krajiny na Sovietsky zväz a jeho zahraničnú politiku. Smrť J. V. Stalina a v zapätí K. Gottwalda však oslabil Čepičkove pozície, ktoré v konečnom dôsledku viedli k jeho odstúpeniu z funkcie ministra obrany.

V prvý rokovací deň odznel ako posledný referát Dr. Pála Germusku (Maďarsko) pod názvom *Od velenia ku koordinácii: Spolupráca v obrannom priemysle v členských štátoch Varšavského paktu, 1956 – 1965*.

V stredu bol pre účastníkov konferencie pripravený poznávací program spojený s návštevou Bruckeneudorfu, v provincii Burgenland (46 km východne od Viedne). Táto oblasť bola už oddávna pre vojsko veľkým významným komunikačným uzlom. Od polovice 19. storočia bolo toto miesto využívané ako výcvikový tábor rakúskej armády, osobitne pre pešie jednotky. Po roku 1965 sa z hľadiska strategickej dôležitosti stala z neho jedna z najdôležitejších oblastí pre budovanie spevnených stavieb v prihraničnom pásme.

Druhým navštíveným miestom bol Götzendorf v provincii Dolné Rakúsko (30 km juhovýchodne od Viedne), založený začiatkom 12. storočia. Cieľom návštevy bolo Centrum operačnej prípravy, ktoré je zodpovedné za prípravu a vykonanie všetkých rakúskych medzinárodných vojenských misií.

Program dňa pokračoval účasťou na spomienkovej slávnosti, konanej pri príležitosti 60. výročia oslobodenia Viedne – v priestoroch Vojenského veliteľstva Viedeň, za osobnej prítomnosti jej veliteľa.

Druhý rokovací deň začal tretím blokom nazvaným *Studená vojna*. Ako prvý odznel referát plukovníka Oliviera Lahaie (Francúzsko) *Zapojenie Francúzska do kórejskej vojny*. Nasledovali príspevky Carmen Rijneanuovej (Rumunsko) *Spolupráca v čase železnej opony. Vzťahy medzi Rumunskom a Spojenými štátmi (1960'– 1970')*, Dr. Dietera Krügera (Nemecko) *Bezpečnosť za pružnosťou? SRN a zmena stratégie NATO v 60. rokoch* a od Dr. Michaela Hennessyho (Kanada) *Kanadské pôsobenie v koalíciách studenej vojny*.

Vojenská história

Referát Helene Wildmanovej (Veľká Británia) *Činnosť médií v operáciách pre medzinárodnú bezpečnosť a pomoc jednotkám v Afganistane 2002* otvoril štvrtý blok venovaný problematike *medzinárodnej spolupráce v mierových operáciách*. V rámci tohto bloku odznel zároveň aj posledný príspevok konferencie, ktorý predniesol nadporučík Yan Galera (Francúzsko) *Reorganizácia macedónskej polície: príklad medzinárodnej európskej vojenskej spolupráce (1904 – 1914)*.

Dr. Ronald G. Haycock (Kanada), Dr. Robert S. Rush (USA) a Dr. Erwin A. Schmidl (Rakúsko) uzatvorili konferenciu a v krátkosti každý z nich zhodnotil priebeh konferencie. Konferencia bola hodnotená na vysokej odbornej úrovni s konštatovaním, že splnila svoj cieľ. Dr. Rush sa poďakoval rakúskej strane za vytvorenie veľmi priateľskej atmosféry v priebehu rokovania, ako aj za celkovú dobrú organizáciu konferencie. Zároveň, po dohode medzi francúzskou a slovenskou delegáciou, oznámil aj miesto konania 6. konferencie. Tá sa v roku 2006 uskutoční v Bratislave na tému *Operácie po skončení vojenského konfliktu*. Napokon vystúpil Dr. Schmidl, ktorý v mene veliteľa Národnej akadémie obrany všetkých pozval na rozlúčkové spoločenské stretnutie v priestoroch dôstojníckeho klubu akadémie.

E. Hariň

NOVÁ VÝSTAVA VOJENSKÉHO HISTORICKÉHO MÚZEA V BUDAPEŠTI

Pri príležitosti 60. výročia ukončenia druhej svetovej vojny v Európe sprístupnilo budapeštianske Vojenské historické múzeum v spolupráci s tamojším Vojenským historickým ústavom novú zaujímavú expozíciu. Výstava nazvaná *Od Piavy k Donu (Piavetól a Donig)* bola slávnostne otvorená dňa 6. mája 2005 v priestoroch Vojenského historického múzea na budínskom hradnom vrchu.

Rámcovanie expozície týmito dvoma dôležitými historicko-geografickými medzníkmi nebolo náhodné a vhodne poukazuje na vzájomné súvislosti medzi prvou a druhou svetovou vojnou. Môžeme konkretizovať, že rieky Piava a Don sú neodmysliteľnými symbolmi vojenských dejín Uhorska a Maďarska v 20. storočí. Stali sa pojmi obrovského ľudského vypätia, hrdinstva, ale aj masovej smrti (nielen) maďarských vojakov v prvej a druhej svetovej vojne. Talianska rieka Piava úzko súvisí s definitívnym obratom vo vedení vojenských operácií Centrálnych mocností na juhozápadnom (talianskom) fronte v roku 1918. Po neúspechu ofenzívy cez túto rieku sa bojové operácie rakúsko-uhorskej armády v Taliansku obmedzili na defenzívu, pričom počet bojujúcich c.-k. jednotiek tu stále klesal až do konca prvej svetovej vojny. Piava je teda začiatkom konca Rakúska-Uhorska a jeho armády. Don je potom symbolom krvavej katastrofy 2. maďarskej armády na východnom fronte v roku 1943. Aj táto rieka je synonymom obratu vo vojenských operáciách maďarskej kráľovskej armády na východnom fronte. Styčných bodov v oboch historických udalostiach je teda viac ako dost, nehľadiac na to, že charakteristika historických úsekov vymedzením dvoma dôležitými bodmi je v maďarskej historickej literatúre pomerne obľúbená.

Výstava návštevníkovi poskytuje prehľad o vojenských dejinách Uhorska, resp. Maďarska, od roku 1918 do roku 1943. Podrobne približuje vojenské aspekty rozpadu Uhorska v rokoch 1918 – 1920, budovanie maďarskej kráľovskej armády v medzivojnovom

Vojenská história

období, pohyby maďarskej armády v súvislosti s návratom niektorých území k „materskej krajine“ v rokoch 1938 – 1941, až po vstup horthyovského Maďarska do vojny proti Sovietskemu zväzu a spomenutú porážku v meandri Donu. To sú len v kocke spomenuté hlavné piliere expozície.

Tento pomerne široký historický záber bol spredmetnený množstvom trojrozmerných exponátov, diorám, uniforiem, výstrojných súčiastok, zbraní, písomného a fotografického materiálu a ďalších militárií umiestnených na ploche 600 metrov štvorcových. Inštalovanie týchto exponátov bolo realizované na profesionálnej úrovni a „poteší oko“ historika, muzeológa či modelára.

Realizátori novej výstavy mali čiastočne uľahčenú úlohu v tom, že mohli nadviazať a čerpať zo stálej expozície o histórii maďarskej kráľovskej armády v rokoch 1922 – 1944 a z výstavy *Ohyb Donu (Don-kanyar)*, ktorá bola návštevníkom sprístupnená ešte začiatkom roka 2003.

Výstava spĺňa jeden z hlavných aspektov moderného múzejníctva, podľa ktorého prichádza bežný návštevník do múzea (vojenské múzeum nevynímajúc) predovšetkým vidieť, len v menšej miere čítať. Samozrejme každá vitrína, resp. exponát, je doplnená podrobným popisom v maďarskom a anglickom jazyku. Záujemca, ktorý chce dôkladne obsiahnuť celú expozíciu, tak môže stráviť v týchto priestoroch aj niekoľko hodín.

Nepochybným kladom je aj úsek expozície, na ktorom si návštevníci môžu voľne pripevnené zbrane vziať do rúk a poťažkať. Tento kútik samozrejme lákal hlavne deti, čo je tiež vhodnou metódou k pritiahnutiu návštevníka do múzea. Návštevník sa ďalej mohol pristaviť pri videoprojekcii, ktorá neprestajne premietala autentické maďarské dokumentárne zábery z druhej svetovej vojny.

V súvislosti so Slovenskom upútajú viaceré vitríny a exponáty. Je to napríklad vitrína venovaná bojom československej a maďarskej červenej armády v roku 1919 so zaujímavou diorámou bojiska. Ďalej panely venované vojenským dôsledkom Viedenskej arbitráže z roku 1938 či ďalším momentom súvisiacim s dobovými vojenskými vzťahmi Maďarska a Slovenska.

Expozícia je pre každého záujemcu o vojenské dejiny v mnohom inšpirujúca. Keďže popisy sú aj v anglickom jazyku, jazyková prekážka tu neexistuje. Vojenské historické múzeum v Budapešti touto expozíciou opäť potvrdilo svoj prím medzi múzeami v Maďarskej republike a schopnosť pohotovo reagovať na významné jubileá vojensko-historického charakteru.

P. Chorvát

Vojenská história

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Peter **BYSTRICKÝ**, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Mgr. Miroslav **LYSÝ**, Filozofická fakulta Univerzity Komenského,
Šafárikovo námestie č. 6, 811 06 Bratislava

PhDr. Eva **KOWALSKÁ**, DrSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Mgr. Martin **HETÉNYI**, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre,
Štefánikova 67, 949 01 Nitra

PhDr. Martin **LACKO**, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave,
nám. Herdu 2, Trnava 917 01 Trnava

Mgr. Patrik **KUNEC**, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Mgr. Peter **CHORVÁT**, Považanova 2, 841 01 Bratislava

Mgr. Igor **SLEPCOV**, Múzejné oddelenie Svidník VHM v Piešťanoch,
Bardejovská 14, 089 01 Svidník

Vojenská história

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu, telefonický kontakt, e-mailovú adresu.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu – skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VÚA – VHA Praha, f. ....; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava.

☎ 02/48 207713

E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

BYSTRICKÝ, Peter: Mocenský zápas o neskoroantické Sirmium.....	3
LYSÝ, Miroslav: Nemecké výboje proti Uhorsku v 11. storočí.....	22
KOWALSKÁ, Eva: Ozbrojená moc v procese rekatolizácie (náčrt problematiky).....	45
HETÉNYI, Martin: Ilegálne prechody štátnej hranice v nitrianskom úseku v rokoch 1938 – 1945.....	55
LACKO, Martin: Pôsobenie a osud partizánskeho oddielu <i>Bohdan Chmel'nický</i>	72

Dokumenty a materiály

KUNEC, Patrik: Sporný pobyt Mórica Beňovského v Spojených štátoch amerických v rokoch 1779 – 1780.....	92
CHORVÁT, Peter: Poľská armáda na prahu druhej svetovej vojny a jej obranné zoskupenia na hraniciach so Slovenskom.....	102
SLEPCOV, Igor: Obete Dukly vo svetle sporu o počte ľudských strát Červenej armády v druhej svetovej vojne.....	116

Recenzie

ČÁRSKY, Viktor: Nahliadnutia dejinám pod sukňu. (Martin Lacko).....	124
LACKO, Martin: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov. II. Zborník príspevkov. (Ivan A. Petranský).....	127
MASLOV, A. A.: Zajatí sovětští generálové (osud sovětských generálů zajatých Němci v letech 1941 – 1945). (Pavel Mičianik).....	130

Anotácie, glosy.....	133
----------------------	-----

Kronika.....	151
--------------	-----

INHALT

Studien

BYSTRICKÝ, Peter: Machtkampf um das spätantische Sirmium	3
LYSÝ, Miroslav: Deutsche Kriegszüge gegen Ungarn im 11. Jahrhundert	22
KOWALSKÁ, Eva: Die Wehrmacht im Prozess der Rekatholisierung (eine Skizze der Problematik)	45
HETÉNYI, Martin: Die illegalische Übergänge der Soldaten an der slowakisch – ungarische Staatsgrenze in dem Sektor von Nitra in Jahren 1938 – 1945	55
LACKO, Martin: Das Wirken und Schicksal der Partisanengruppe von Bohdan Chmelnický	72

Dokumente und Materialien

KUNEC, Patrik: Der strittige Aufenthalt von Móric Beňovský in den Vereinigten Staaten von Amerika in den Jahren 1779 – 1780	92
CHORVÁT, Peter: Die polnische Armee an der Schwelle des Zweiten Weltkrieges und ihre Heerestruppen an der polnisch-slowakischen Grenze	102
SLEPCOV, Igor: Die Opfer von Dukla im Licht des Streites um die Anzahl der menschlichen Verluste der Roten Armee in dem Zweiten Weltkrieg	116

Rezensionen	124
--------------------------	-----

Anotationen, Glossen	133
-----------------------------------	-----

Chronik	151
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

BYSTRICKÝ, Peter: Power Strive for Lateantique's Sirmium	3
LYSÝ, Miroslav: German Raids against Old Hungary in 11th Century.....	22
KOWALSKÁ, Eva: Armed Power in Process of Recatholicization (outline of the topic).....	45
HETÉNYI, Martin: Illegal Crossings of Slovak-Hungarian State Borders in Nitra Stretch by Soldiers in 1938 – 1945	55
LACKO, Martin: Activity and the Fate of the Partisan Squad Bohdan Chmeľnický	72

Documents and Materials

KUNEC, Patrik: The Disputed Stay of Móric Beňovský in the United States of America in 1779 – 1780	92
CHORVÁT, Peter: The Polish Army on the Threshold of the World War II and Its Defensive Groupings on Borders with Slovakia.	102
SLEPCOV, Igor: Casualties of Dukla in the Light of Dispute on Number of Casualties of the Red Army in the World War II.....	116
Reviews	124
Annotations, Glossaries	133
Chronicle	151

VOJENSKÁ HISTÓRIA 2/2005

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR – Vojenský historický ústav

Na obálke: na fotografii najstaršie sochárske stvárnenie
venované pamiatke padlých príslušníkov 1. ČSAZ na Dukle

Redaktorka Mgr. Mária Stanová
Grafická úprava Alena Madajová

Redakčná rada: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.,
PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangel, CSc. (podpredseda),
PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., Dr. Peter Turza,
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc., doc. PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Schválené do tlače dňa: 6. júla 2005
Registračné číslo 1713/97
Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava
Nepredajné
ISSN 1335-3314
Tlač: OPZ HS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava